MEHMED ÂKİF

YAZARIN ÖBÜR ESERLERİ
(DİRİLİŞ YAYINLARI'ndan)

Şiir:

ŞİİRLER I Monna Rosa
ŞİİRLER II Şahdamar/Körfez/Sesler
ŞİİRLER III Hızırla Kırk Saat
ŞİİRLER IV Taha'nın Kitabı/Gül Muştusu
ŞİİRLER V Zamana Adanmış Sözler
ŞİİRLER VI Ayinler/Çeşmeler
ŞİİRLER VII Leylâ ile Mecnun
ŞİİRLER VIII Ateş Dansı
ŞİİRLER IX Alınyazısı Saati
GÜN DOĞMADAN (Şiirlerin Toplu Basımı)

Hikâye:

HİKÂYELER I Meydan Ortaya Çıktığında
HİKÂYELER II Portreler

Piyes:

PİYESLER I • AMAĞAN

Çeviri Şiir:

BATI ŞİİRLERİNDEN • İSLÂMIN ŞİİR ANITLARINDAN

Düşünce:

RUHUN DİRİLİŞİ • KIYAMET AŞISI • ÇAĞ VE İLHAM I-II- III-IV • İSLÂM TOPLUMUNUN EKONOMİK STRÜKTÜRÜ • DİRİLİŞİN ÇEVRESİNDE • İSLÂM • İSLÂMIN DİRİLİŞİ • DİRİLİŞ NESLİNİN ÂMENTÜSÜ • İNSANLIĞIN DİRİLİŞİ • YİTİK CENNET • GÜNDÖNÜMÜ • MAKAMDA • DİRİLİŞ MUŞTUSU • DÜŞÜNCELER I-II • FİZİKÖTESİ AÇISINDAN UFUKLAR VE DAHA ÖTESİ I-II-III • YAPI TAŞLARI VE KADERİMİZİN ÇAĞRISI I-II • UNUTUŞ VE HATIRLAYIŞ • VAROLMA SAVAŞI • ÇAĞDAŞ BATI DÜŞÜNCESİNDEN • SAMANYOLUNDA ZİYAFET

Deneme:

EDEBİYAT YAZILARI I Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir
EDEBİYAT YAZILARI II Dişimizin Zarı
EDEBİYAT YAZILARI III Eğik Ehramlar

İnceleme:

YUNUS EMRE • MEVLÂNA

Günlük Yazılar:

FARKLAR • SÜTUN • SÛR • GÜN SAATİ

SÖYLEYİŞLER:

röportaj:

TARİHİN YOL AĞZINDA

konferans:

ÇIKIŞ YOLU I- Ülkemizin Geleceği
ÇIKIŞ YOLU II- Medeniyetimizin Dirilişi

meydan konuşması

ÇIKIŞ YOLU III- Kutlu Millet Gerçeği

SEZAİ KARAKOÇ

MEHMED ÂKİF

12. Baskı

DİRİLİŞ YAYINLARI
Nuruosmaniye Cd. Derin Han, No: 8/1,
34410 Cağaloğlu – İstanbul
Posta Çeki No: 348155 Tel: (0212) 519 04 57
www.dirilisyayinlari.gen.tr

Diriliş Yayınları: 9
Birinci baskı :1968
İkinci baskı :1974
Üçüncü baskı :1978
Dördüncü baskı :1979
Beşinci baskı :1985
Altıncı baskı :1987
Yedinci baskı :1996
Sekizinci baskı :1999
Dokuzuncu baskı :2005
Onuncu baskı :2007
Onbirinci baskı :2011

BU KİTAP

Birinci baskısı 1968 yılında Yağmur Yayınları'nca yapılan bu kitap, ikinci baskısından itibaren **Diriliş** Yayını olarak çıkmıştır. 7. ve 8. baskılarında M. Âkif'in seçme şiirleri de yer almıştır. 9. Baskıda şiir bölümü kaldırılmış, yazarın, Âkif'in ölüm yıldönümleri dolayısıyla dergi ve gazetelerde yayınlanan ve **Farklar, Sütun** ve **Edebiyat Yazıları III** isimli kitaplarına giren üç yazısı eklenmiştir.

10. baskıdan itibaren, tekrar M. Âkif'in şiirlerinden seçmeler kitapta yer almaktadır. başlıksız kalmamaları bakımından, bazı şiirlerden alınan parçalar, zaruri olarak parantez içinde ya bilindiği gibi ya da metinden alınan isimlerde adlandırılmıştır.

© Diriliş Yayınları. BU KİTAP DAHİL BÜTÜN ESERLERİMİZİN TÜM YAYIN HAKLARI SAKLIDIR (Değerlendirme amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yazarın yazılı izni olmadan, hiçbir surette alınamaz, çoğaltılamaz, çevirisi yapılamaz, radyo, TV'lerde okunamaz, kaset ve CD'lere aktarılamaz, internet dosyası açılamaz).

Dizgi-İçdüzen: Hayalevi
Baskı - Cilt: Bayrak®
Davutpaşa Cad. No:14/2 Topkapı/İstanbul
İstanbul - Mart 2011

MEHMED ÂKİF

HAYATI

•

İNANÇ VE DÜŞÜNCE OLUŞUMU

•

SAVAŞI

Geçen yüzyılın sonlarında, büyük Devletimizin altın topraklarını bölüşmek için, Batılıların bir araya getirdikleri bir çok şart, tarihî - kültürel birikme ve sürtüşmelerle iyice yıpratmaktadır iç yapımızı. Tanzimat, kısa zamanda, dış etki ve eritilmemiş iç yabancı unsurların çalışmaları ve düşünce- kurumlarımızın zayıflığıyla, ufak bir kaydırış ve yön değiştirişle, bir "iç ve köke dayanan yenilenme" olmaktan çıkmış ve "dışa dönüşme"ye, "benliği yitirme"ye ve "kültür ve medeniyet değişimi"ne yol vermiştir. Kalb, ciğer, mide ve barsakların dışarda, deri, el, tırnak ve ayakların içerde olması gibi garip bir iç-dış değişimine uğrar toplumumuz. Böylece, en çok dış tesirden korunması gereken en hassas ve mahrem bölgeler alabildiğine Batıya açık, mutlaka Batıyla temas halinde olması gereken (Çünkü: her medeniyet, tabiatla olduğu gibi bir başka tabiat olan öbür medeniyetlerle bir ölçü içinde alışverişe girmek zorundadır; tam ilgiyi kesmek, tam teslim olmak gibidir.) çev-

re bölgeleri, iyice içe dönük ve kapanık bir hale gelmiş ve bu yıkıcı, çökertici gidiş, Birinci Dünya Savaşı'na kadar gelişe gelişe gitmiştir. Ama, arada bir, ülkenin direnişi, alttan fırlayan bir tarih çizgisinin yaldızladığı altın günler, kısa süren çiçek açmalar, nihayet, bir saltanatlık süren bir dirilişçik denemesi, bu katastrofik gelişmeyi yer yer durdurmuş, geriletmiş, geciktirmiş veya hafifletmiştir.

Sultan Aziz'in devrilmesinin arefe yıllarında, Balkanlar, makyavelist batılıların elbirliğiyle, karıştırmalarıyla allak bullak olur; köy köy, şehir şehir, Osmanlıların çekilişi, Rumelinde bir medeniyetin yıkılışı, saadet dolu evlerin kan gölüne dönüşü, köy öğretmeni kadınların kraliçeliğe ve dağ eşkiyası çetelerin krallık ve devlet adamlığına özenişi, Rus baskısının bizi boğuntudan boğuntuya sürükleyişi, Batı hilesinin İstanbul'da kazan kaynatışı, Devletin bütün yivlerinin çözülürken bir eski zaman şatosunun demir kapısından daha çok hıçkırışı... ve daha neler nelerle sosyal yapının umutsuzluktan sünger gibi delik deşik olduğu o yıllarda, İmparatorluğun gözbebeği İstanbul'un kalb noktasında bir çocuk doğdu: Mehmed Âkif. İlkin Ragif'ken, halkın alışılmamışa olan uymazlığıyla Âkif olan Mehmed Âkif. Baba soyu Rumelili, ana soyu Buharalı, doğuş yeri Fatih. Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslâmlığının bir sentezi bir çocuk. Çağ güç, çetin bir çağ bir batış çağı. Anne çizgisi, duyarlığı, sağduyuyu, kendini bir ülküye adayışı, şairliği getire-

cek; baba çizgisi, ataklığı, savaşkanlığı, yılmaz ve her vuruşmada daha çelikleşen bir savaş adamını, gözüpekliği, korkmazlığı, ürkmezliği, dönmezliği, umutsuzluğa sürekli olarak düşülmemeyi gerektirecektir. Doğuş yeri ise, ümüslü ve verimli bir topraktır ki, tabiatta nice saçılıp da kaybolan iyi tohumların bir gramını bile ihmal etmez, değerlendirir ve yemişlendirir. Onu gökten bile kıskanmaz. Tam bir anne gibi büyütür, kucağında yetiştirir ve sonra göğe doğru salıverir. O, daima toprağa bağlı ve toprağın ta derinliklerine işlemiş, yapraklı ve çiçekli, dallı ve budaklı göğdesiyle göğü tutmuş bir ağaç gibi, Kur'an'da güzel sözün benzetildiği ve o muhteşem ağaç gibidir artık.

Fatih semti, İstanbul'un içinde ikinci bir İstanbul'dur. Yüzde yüz Fatih şehridir. Fatih Camii, İslâm–Osmanlı kültürünün bu ölmez âbidesinin çevresinde halka halka Fatih medreseleri ve semti, en saf müslüman heyecanının ördüğü bir toplumdur. Yüzyıllar boyunca, devletin her başarısı burda en gursuz ve en vekarlı sevinçlerle kutlanmış, bayramlarla donanmış, ana fethin bir seri uzantısı fetih haberleri geldikçe, bu cami, bu medreseler ve bu semtte, temiz yüreklerin dindar sesleri ve duaları, hamdleri göklere yükselmiştir. Ve acı günlerin yasları en çok burada bu semtte yüzlerde okunurdu. Devletin yürek halkı, yürek köşesi burasıydı. Sultan Aziz'in tahttan indirilip öldürüldüğü yılda Âkif 4 yaşındadır. Yani, evde kulağına esrarlı, muhteşem olduğunu idrak ettiği fakat sınırlarını çizemediği bir kelime, "Padişah"

kelimesi çalınmıştır. Günlerce, üç kelimeden ibaret: "Padişah tahttan indirildi" cümlesini Fatih Camii'nin önünden geçerken kendi kendine tekrarlamıştır. Ne demek padişah, ne demek taht, düşünüp durmuştur. Bilinmeze alabildiğine açık, fakat mücerrede sıkı sıkıya kapalı çocuk, cümleyi ilkin fizikî çerçevede anlar. Çocuk Âkif de, bir insanın bir yerden aşağıya indirilişinin sebebini kurcalarken çocuğun meçhulü çözme azabını veya zevkini bol bol tatmıştır. "Padişah damarlarını kesti" veya "Padişahın damarını kestiler" sözü de etrafında çınlayıp dururken, O, masallardaki o sonsuz güçlü padişahın damarlarını kesen korkunç yüzlü, kırmızı gözlü zebanileri, gece karanlığında bir mezarlık kenarında, elde fener aileyle beraber geçerken görür gibi olmuş, kaç gece kâbusla uyanmıştır. Kaç gece o elleri düşünde, boğazında görmüştür. Masaldaki padişahla büyüklerin bahsettiği padişah arasında ne gibi bir münasebet olduğunu araştırıp kâh bir cevap bulamamış, kâh bulur gibi olmuş, çok defa bulduğu bir izah şeklinden bir müddet sonra kendiliğinden vazgeçmiştir. Erken yıllarda başlardı okul o zamanlar. Omuzuna asılı bir Mushaf, hocasına giden minik Âkif, hocalarının heyecanlı konuşmalarına, fısıltılarına, korkulu bakışlarına, ağlamaklı yüzlerine şahit olmuştur. Ama çocuk her vakit talihlidir. Bir kuşun uçuşu, bir arabanın geçişi, bir yazlığa çıkış, bir misafirin gelişi acılara son verir, önüne yeni ufuklar açar. Bu, çocuk denen sırçayı koruyan ilâçtır. Bu sefer kulağına yeni bir padişahın ismini fısıldar-

lar, bu sefer, yeni padişahın tahta çıkışından konuşurlar. Çok neşelidirler, çok meraklıdırlar. Arasıra da endişelerini gizleyemezler. Bir inişe ne kadar yas, bir çıkış için ne kadar düğün. Bunlar, Âkif'in, memleketi hakkında ilk keskin ve silinmez intibalarıdır. Sonra savaş başlar. Osmanlılar için yenilginin tartılmaz ve ölçülmez bir çapa ulaştığı 93 harbi. "Rus" ve "Moskof" kelimesi, O'nda, her çocukta olduğu gibi, en vahşi, en barbar bir imaj olmuş, yaralı asker, kan, sönen ocak, batan saadet, kaybolan, giden ve geri dönmeyen baba, sabreden anne, boşaltılan şehir, göç, göç, göç... gibi acı çizgiler yığını bir dünyanın sancılarını doğurmuştur. Böyle böyle çocuk Âkif büyüyor, yetişiyor, tarihin ve tabiatın güneşinde vücut ve ruh çömleği pişiyor, çelikleşiyor. Fatih Camii, büyük çınarlar, medrese, Devletin yüreği bir semt. Olup bitenin bütün bütün sorumluluğunu omuzunda duyan bir semt halkı. Duygulu, ince, derin, mü'min ana. Bilgili, yürekli, yaman baba. Yavaş yavaş Devleti derleyip toplayan bir hükümdar. Savaş, sokak, güvercin, mevlüt, kadir geceleri, ramazan, şiir, mahya... ve bütün bu fonun önünde beliren, gittikçe beliren çocuk...

Devletin bu sarsılış günlerinde gelip, aldığı disiplinli bir terbiye ile ülkeyi içinden, sessiz ve risksiz bir şekilde yenilemek isteyen Sultan II. Abdülhamid, bir Bismark zekâ ve planına sahipti, fakat pençesinden mahrumdu. Pençe, aydınlar kadrosudur. Sultan Hamid, başa geçtiği zaman, kadronun gelenekçi yaşlı elemanları ile gençleri arasında bir

"babalar ve çocuklar" kavgası vardı. Batının sistemli ve sürekli çalışmalarıyla babalar ve oğulların arası açılmıştı. Ve öyle bir sistem kurulmuştu ki hep de açılacaktı. Yaşlılar Devleti ayakta tutacak yetenekte değillerdi. Gençlerse, onu, olanca hızla, korkunç bir uçurumdan aşağı atmak istiyorlardı. Sultan Hamid, bu durumda, şöyle bir programla Devleti korumaya, yaşatmaya çalıştı: Yaşlı kadroyla Devleti, yönetirken, genç kadroyu oyalayarak vakit kazanmak, bu arada, asıl kurtarıcı kadro olan yeni bir nesil yetiştirmek... Bismark bir sonuçtu ve memleketini seven mükümmel yetişmiş, yekpâre bir aydınlar kadrosunun başındaydı. Sultan Hamid'in elinde böyle bir genç ve dinç kadro yoktu ve bütün trajedisi bundan başlıyordu. Onun için bütün gücünü eğitime verdi. Sistemi düzeltti, mümkün olduğu kadar mektep açtı. Üniversiteyi âdeta yeniden kurdu. Erkek ve kız öğretmen okullarını, mülkiyeyi sağlam temel üzerine oturttu. İşte okuma yaşına basan Âkif kendini bu maarifin içinde buldu. Bu maarif sisteminde, hem klasik kültür, hem yeni batı kültürü veriliyordu. Babasından, baba çevresinden, Fatih Camiinden ve mektepten her iki kültürle birden temas halindeydi. İlkmektep, rüştiye ve idadî tahsilinden sonra, Mülkiye Baytar mektebine girdi ve onu da birincilikle bitirdi. Genç ve ateşli ruhu, bir yandan şiire, bir yandan da gençlik arasında yayılan ihtilâlci fikirlere açılıyordu. O günün korkunç fısıltı gazetesi, Avrupa'dan beslenen Jön Türk hareketinin sorumsuz ve yıkıcı faaliyetleri, yaşlı

kadronun beceriksizliği, Devletin, yüzyıllardan beri birikmiş çöküntü işaretlerini zaman zaman, Sultan Hamid'in bütün gayretlerine, geciktirmelerine ve etkisini azaltmasına rağmen vermesi, taze ruhlarda, meseleyi derinden görmeyen ve görmemesi tabiî olan, vatanın hemen kurtulması romantik hayalleri içinde yüzen gençlerde, korkunç propagandanın da etkisiyle büyük sarsıntılar yapıyor ve bütün suç gizliden gizliye, içten içe Sultan'a yükleniyordu. Avrupa Sultan Aziz'i devirtince hemen devletin çökmesini beklemişti. Fakat bu olmamıştı. Aksine, Devlet, gittikçe kendine geliyor, güçleniyordu. Sessiz, gürültüsüz, patırtısız, şatafatsız, fakat gerçek bir maddî ve mânevî kalkınma içindeydi. Bir de, bir kuşak, şuurlu kadro yetişip işe el koydu mu, tamamdı. Artık, emperyalist Avrupa'nın bütün açgözlülüğü ve iğrenç karga iştihasıyla göz diktiği canım İslâm ülkeleri huzura, refaha kavuşacaktı. Avrupalılar, gittikçe kuvvetlenen ve yaralarını saran Devletin Sultan Hamid idaresinde, ilerde çıkacak bir dünya savaşında, harp dışı kalırsa, sömürge olmuş bütün İslâm ülkelerini bundan en az elli yıl önce ve bin kere daha ucuza kurtaracağını ve Osmanlı Devletinin, bu avantajla, tarihin en kudretli devirlerinden birini açacağını biliyorlardı. II. Sultan Hamid de bunu biliyordu ve bir yandan politikasıyla Devleti yaşatmaya çalışırken, öbür yandan bütün umudun üzerinde toplandığı yeni nesle eğiliyordu. O günün şartlarıyla bu nesil bilgi ve aksiyon bakımından iyi yetişti. Fakat, ne yazık ki, dışarıdaki

okul, içerdeki okulun bir çok istidâdını politikaya erken soktu. Tabiatıyla, devlet kendilerinin eline bırakılacak vakitten önce soktu. Ve bu, Devletin temel felâketi oldu.

Âkif, okulda, seçtiği branş çerçevesinde, tabiata, realist bakışa, gerçeği olduğu gibi görme, olanı olduğu gibi gözlemeye alıştı. Ve hayat ve sanatı boyunca bunu uyguladı.

Baytar mektebinden sonra meslek hayatı başlar. Laboratuar ve kitap bilgisi, bizzat tabiat ve memlekette pratik alana götürülür. Tabiatın patolojisinden cemiyetin patolojisine geçmek artık bir mizaç ve zihin yapısı, bir ülkü meselesi, o günün havası içinde bir gün meselesidir. Bu metodla yapılan tarih çalışmaları bile, günümüzde yaşamasını sürdüren yazıtlar, anıtlar, şimdiki zamana ulaşmış vesikalar üzerinde gelişir.

Okul dönemi bitmiş, yeni bir dönem başlamıştır Âkif için. Bugüne kadarki dönem, şahsiyetinin kurulması dönemiydi. Asıl faktör dıştadır. Aile, okul gibi sosyal kuruluşlar, ona dıştan şekil veriyorlardı. Şimdi, artık ikinci dönem, yani ilk kıpırdanışın içten geldiği kendi kendisini yetiştirme dönemidir. Birinci dönem klasik okul kültürü dönemi, ikinci dönem çağdaş entellektüel kültür dönemi. Birinci dönemde Âkif özü oluşuyor, ikinci dönemde bu öz bir şahsiyet halini alıyor. Kendine bir yuva örmeğe başlıyor bu düşünce. 1908 yılına kadar bu ikinci dönemi uzatabiliriz. Çağdaş İslâm düşünürlerini okur, o devrin sanat ocağı olan dergilerde (Resimli Gazete, Servet-i Fünun) şiirler

yayınlar. Bir yandan mesleği için Anadolu'da dolaşır. Anadolu'yu kelimenin tam anlamıyla görür. Bu arada evlenir. Bu demektir ki, özel hayatının, şiirinin, fikirlerinin alacağı esas yön ve temel, bu dönemde olgunlaşır, değişmez çizgilerini alır. Karşımızda yavaş yavaş bir şair, bir ülkü adamı beliriyor. Her gelen gün, her sabah, dağların üstünden aşan bir gün ışığı, bu tablonun bir tarafını tamamlıyor, aydınlatıyor.

Bu olgunlaşmanın sonucu, Edebiyat onda gelenekleşir ve asıl mesleğini aşar. Birtakım okullarda edebiyat öğretmenliği yapar. Bu edebiyat hocalığı 1908'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Müderrisliğine geçişine kadar ilerler. Bu dönemdedir ki, Ferid Vecdi, Muhammed Abduh, Cemalettin Efganî'nin görüşlerini incelemiş, böylece aynı mefkûre için İslâm dünyasının her tarafından yükselen sesleri şahsiyetinde derlemiştir.

1908 yılında bütün dünyayla beraber Âkif de bir sabah vakti haberi alır ve onun için yeni bir dünya başlar: Meşrutiyet ilân edilmiştir. İlk bakışta, gençliğe, genç düşünceye, ülke idaresine katılma, devlet yapısında birtakım değişiklikler yapma hakkı tanınmıştır; Türkiye'nin bir daha kurtulma ümidi belirmiştir. Fakat Âkif, heyecanlı ve ihtilâlci ruh taşıyan, bu duygu sisi yüzünden bir karış ötesini görmeyen bir öğrenci değildir artık. Tereddüt etmektedir. Yapıda köklü bir değişiklik şarttır. Ama bunu bu İttihat ve Terakki kadrosu yapabilecek güçte ve niyette midir? Güvenememektedir. 35 yaşlarında olan Âkif, Köprü'den Bab-

ı Âli'ye doğru yürürken, dalgın dalgın bunları bir çok sabahlar düşünmüştür. Karşısında Yeni Cami, yanından geçip de göremediği arkadaşlarının selâmları, üstünden Haliç'e doğru uçan martılar, yanından yeri oyarcasına geçen tramvayların arasında o düşünüyordu. Gençlik ateşiyle zaman zaman kendisinin de protestosuna katıldığı Sultan Hamid yavaş yavaş gidiyordu. Bu bir gerçekti. Ama, ihtilâlci kalemler tarafından son derece antipatik gösterilen çehresiyle Koca Devlet Adamı giderken, arkasından doldurulmaz bir boşluk bırakılmıyor muydu? Bir delifişek subaydan başka bir şey olmayan ve memleketin bin cepheli meselesine hep aynı fikr-i sabitin içinden bakan romantik Enver mi, ağzı küfürlü, septik, yüreğinde en ufak bir inanç taşımayan ve derdi gücü şahısları yıkmak ve kendi saltanatını kurmak olan Ahmet Rıza mı, alaydan yetişme bir memur seviyesinden öteye gitmeyen Talât mı, bu batışı önleyecektir? Bu böyleydi ama etrafındaki arkadaşlarında genel bir iyimserlik görülüyordu. Onlar, baştaki kadronun, daha alttaki genç ve iyi niyetli, memleketçi aydınlar tarafından fethedileceğine inanıyorlardı. Hizmetin tam zamanıydı. Kaçmanın faydası yoktu. Tersine, bu cemiyete girmeli ve onu değiştirmeliydi. O günün düşünceleri bunlar olsa gerekti.

Tarihimizdeki her askerî devrimde olduğu gibi 1908 devriminde de, düşünce önce, aksiyon sonra gelmiyordu. Tersine, devrim önce yapılmış, sonra devletin alacağı yeni yön tartışılmaya başlanmıştı. 1908 devrimi, Namık Kemal ve arkadaşları-

nın etkisiyle olmuştur şüphesiz, fakat o fikirler için olmuştu denemez. Çünkü: Tanzimat düşünürlerinin istedikleri, bir rejim değişikliğinden çok düzeltmeden ibaretti. Fakat, yeni şartlar, Devleti ve halkı, var olmak veya olmamanın eşiğine getirmişti. Artık yalnız idare etmede bir reform değil, toplum ve devlet yapısında, insanımızın şahsiyet örgüsünde yapılacak tasarruflarda aranıyordu kurtuluş. Bu yeni hal tarzı için, Tanzimat düşünceleri yetmiyordu. Tanzimatçılar, düşüncede ve aksiyonda iyice aşılmıştılar. Meydana akan ve devlete el koyan yeni kadro, Tanzimatçı fikirlerin iştirakiyle, Padişahı ve eski kadroyu devirmişler, fakat sonra ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Bu tereddüdü sezen düşünce alanında herkes kendi fikrini bir doktrin olarak ileri sürmeye başladı. Bir görünüşüyle bu tam bir düşünce hürriyeti, bir görünüşüyle tam bir düşünce anarşisiydi. Fakat kısa bir dönem içinde fikirler berraklaştı ve demet demet toplandı. Ve aşağı yukarı üç ana düşünce belirdi: her şeyi tam bir batıya dönüşmede bulan Batıcılar, Türk ırkının ve varlığının şuuruna varmayı temel kurtuluş prensibi sayan Türkçüler, Devletin ve Milletin kurtuluşunu İslâma tam anlamıyla sarılmakta bulan İslâmcılar. Bunların dışında, tek başına ayrı bir görüşü temsil eden Prens Sabahattin ise, bir ideolojiden çok bir metod getiriyordu. Yıkılış anlarında merkeziyetçi görüşler destek buldukları için ilk anda onun tezi bir kenara atıldı.

Mehmed Âkif, İslâmcı cereyanın tam ortasın-

da buldu kendini. İlk elde, Eşref Edip'le birlikte, Sırat-ı Müstakîm'i kurdular. Sait Halim Paşa da aralarındaydı. İslâmcı düşünce, halk ve devlet yapısından çok, kişilerin ahlâkındaki değişiklik ve genel hareket tarzlarındaki bozukluk yüzünden varlığımızın tehlikeye girdiği, felâketimizin İslâmdan kopmaktan ileri geldiği, tekrar İslâma dönmekle kurtulabileceğimiz tezini müdafaa ediyorlardı. İslâmın ilerlemeye, teknik kalkınmaya aykırı olmadığını, karşı tarafın iddialarına cevap olarak, söylüyorlardı. İnkılâpçılar genel çizgileri içinde batıcıydılar. Fakat hergün biraz daha ağırlaşan şartlar, onları âdeta mucizevî bir formüle muhtaç ediyordu. Bu yüzden, Ziya Gökalp'in önderliğini yaptığı Türkçülük git gide resmî tez halini alıyordu. 1908-1918 yılları arasında idareciler, bu üç tez arasında bocalayıp durdular. Fakat, daha çok dış tesirlerle, batıcılık derinden derine işledi; Türkçülük, parlak ve yaldızlı bir şekilde hep ön planda gösterildi ve giderek bir ütopya şekline, daha sonra da Enver Paşa'nın, Devleti bir cihangirlikle kurtarma sevdasına bir paravan olmaya kadar götürüldüyse de, Birinci Cihan Savaşı'nın, devleti silip süpürmesiyle, tatbikat ve siyaset alanından fikirler dünyasına çekildi.

İslâmcılık, aslında klasik görüştü. Fakat ayrı bir şekilde sunuluyordu. Belki bu yüzden tam anlaşılamadı. Karşıdakiler, onu, hemen bir çırpıda, "eski" diye mahkûm ediyorlardı. Halbuki, mesele, yeni bir medeniyet aramak değil, cemiyetin malı medeniyeti, yeni şartlar içine yerleştirebilmek,

daha doğrusu, ondan, yeni şartların sorusunu sormak ve cevabını almaktı. İslâmcılar, bunu tam olarak yapabilmişler miydi? Bundan önce, denecek olan, tam cevabını alsalardı bile, dinleyecek kulak, ne yazık ki, idareci kadro içinde yoktu. Bu kadronun elemanları, büyülü adaların sirenlerine kulaklarını kaptırmış Odisseus tayfalarından farksızdılar ve gerçeklere kulaklarını tıkamıştılar bu batı tayfaları.

Bu dönemde Âkif, şiirleriyle, makaleleriyle, verdiği derslerle, çevirdiği çağdaş İslâm mütefekkirlerinin eserleriyle, aydınlara hakikatları anlatmaya çalıştı. İslâmdan kopmanın felâketlerini gösterdi. Sefaletimizin, maddî ve mânevî tablosunu çizdi. Gittikçe resmîleşmeye yüz tutan batıcı fikirlerin yön yön tenkidini yaptı. İslâmcılar, Batıcılara göre, kendilerine biraz daha yakın gördükleri Türkçüleri anlaşmaya ve anlaşmazlıkları gidererek tek cephe olmaya davet etti. Fakat bu davet cevapsız kaldı. Bütün bu haykırışlar, çağırışlar cevapsız kaldı. Devlet, bütün yüküyle, mazlûm ve sessiz halkı da peşinden sürükleyerek gittikçe daha büyük bir hızla uçuruma doğru gidiyordu. Bu çağırış sesleri, bir yankı bile yapmıyordu. Bu yankısızlıktan ve cevap alamayıştan, çöküntüyü durduramamaktan ve zehre şifa diye sarılmaya engel olamamaktan dolayı şair bunalıyor:

Bütün yokluk mu her yer? Bari "yok" der bir seda yok mu? diyor.

Şu yok, bu yok, hiç bir şey yoktur. Üstelik yok

der bir ses bile yoktur. Ortalığı öylesine bir yokluk kaplamıştır.

Kitlenin öz düşüncesi olan İslâmcı düşünceyle aydınlar kadrosu arasındaki bu kesiklik ve kopukluğu gören şair, meselenin daha derinlerde olduğunu sezmiş ve günlük kurtuluş çalışmalarının yanı sıra daha uzun vâdeli düşünce çalışmalarına girişmiştir. O zamanın çağdaş İslâm düşüncesini Mısır ve Hint ekolü diyebileceğimiz iki ekol temsil ediyordu. Mısır Ekolü (Ferit Vecdi, Reşit Rıza ve Muhammed Abduh...) daha çok akılcı ekoldü. Mısır'ın öbür İslâm ülkelerinden önce batılılaşması, ona bu çerçeveyi vermişti. Hint ekolü ise, daha çok batının esiri olmanın yol açtığı bir teselli ihtiyacıyla ve görüş imkânlarıyla, Batı zincirlerini kırma esasına dayanan tarihî ve tasavvufî bir karakter gösteriyordu (İkbal). Tarihî perspektif, C. Efganî'de ağır basıyordu. Yerli ekol denebilir ki, bunların yanında zayıftı. Bu da, o güne kadar, İslâm, devletin biçim ve özünü, halkın hayat tarzını tayin eden hükümler bütünü olduğundan, ayrı bir tez gibi ele alınmamış olmasındandı. Ancak, Meşrutiyette, çeşitli tezlerin alternatifliği söz konusu olunca, İslâm tezi de en kısa bir sürede, kendini kurmuş ve başta Mehmed Âkif'in gözüyle, o zamana kadar eserlerini vermiş bulunan çağdaş İslâm düşünürlerine bir bakış atmış ve yüzünü döndürmüştü. Âkif bu dönemde, bu yüzdendir ki, İslâm yazarlarından tercümeler yaptı.

Âkif'in, bu düşünürlerin tesiri altında kalışı mübalâğa edilmiştir. O, âdeta, bu fikir adamları-

nın ortaya attığı fikirlerin Türkiye'deki bir müdafii, o ekollerin bir şairi gibi gösterilir. Halbuki, Türkiye'de yeni İslâm düşüncesinin doğuşuyla öbür ülkelerde doğuşu apayrı şartlara bağlı olmuştur. Türkiye'de, esas İslâm devleti kurulu bulunduğundan, İslâm, düşünce sistemi olmaktan çok, davranışlarda ve kuruluşlarda yaşıyordu. Ancak, Devletin yıkılma tehlikesiydi ki, yeni yeni, düşünce planında da, bir sistem yapmaya yöneltiyordu. Bunun için, denilebilirse, İslâmcılar, çekirdekten yetişme İslâmcılardı. Ötekilerdeyse daha bir sistem ve düşünce İslâmlığı gelişmişti. Bunun için Mehmed Âkif, fikirlerini, bu düşünürlerden çok, sokaktan, aileden, klâsik kültürden, toplumdan, devletin sarsıntılı halinden ve nihayet kendinden alıyordu. Bu İslâm mütefekkirlerinin tesiri, kendisinde İslâm fikrini doğurmuyor, esasında var olan bir ülküyü geliştirmeye ve beslemeye yarıyordu. Yani arada, bir tâbilik münasebeti yok, belki bir paralellik vardır. Onları tercüme, kendi tezini müdafaada kullanılan çalışmalardan ve yeni nesli yetiştirme vasıtalarından ibaretti ve çağdaş İslâm düşüncesiyle yerli İslâm düşüncesi arasında bir köprü kurmak içindi. Yoksa, gerek Muhammed Abduh'un esas tezinin, gerek İkbal'in tezinin esas köklerinin, Âkif'in şiir ve düşüncelerinde hemen hemen izini bile bulmak mümkün olmaz. Aradaki benzerlikler, 20. yüzyıl başlangıcındaki İslâm düşüncesinin ortak tarafları ve genel çizgileridir. Aralarındaki en büyük farksa, Âkif'in İslâm ruhunu canlandırmak istemesine karşılık

Mısır bilginlerinin İslâmın genel sistemine yeni bir yorum getirmeye çalışmalarıdır. Âkif, İslâmdan çıkmakta olanları uyarmıştır; öbürleriyse, daha çok, İslâm gerçeklerini ilim açısıdan ele alarak, İslâma yabancı olanlara hitap etmişlerdir. Bu yabancılar eski müslümanlar olsalar bile... Yani Âkif, akan kanı durdurmaya, yanlış doktor ve tedavi usulüne başvuran yaralıyı kurtarmaya, öbürleri ise, donmuş kanı harekete geçirmeye, statik duruma geçmiş bir medeniyeti ölü noktadan kurtarmaya çalışıyorlardı. Her biri kendi şartlarında gerekeni yapıyordu. Yapılanın yeterli olup olmadığının münakaşası bu kitabın konusunun dışına çıkmak olur. Bu, son yüzyılların İslâm fikir tarihini yazacak olanların bellibaşlı işlerinden biri olacaktır. Bizim tesbit ettiğimiz ve üzerinde durduğumuz nokta, Âkif'in fikir kaynağıdır. Anlamış bulunuyoruz ki, Âkif'in fikir kaynağı bizzat toplum ve toplumda yaşayan düşüncedir.

Üstüste gelen felâketler, Balkan Savaşı, Cihan Harbi, Âkif'i, bu dönemde, "Sırat-ı Müstakim" de şiir ve yazılarla halkı uyandırmağa didindiği psikoloji içinde, çok velût yapmış ve ebedîleştirmiştir.

"Safahat" bir nevi, bu yıkıntıların "safha" "safha" anlatılışı, duyuruluşu ve bu yıkıntıların şairde bıraktığı acı izlerin derlenişi, toplanışı ve tesbit edilişidir. Bu yüzden, Safahat, bir bakıma, Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yas yapraklarıdır.

1908-1918 yılları dönemine, Âkif bakımından,

"Mütefekkir Âkif" dönemi diyebiliriz. Bu dönemdedir ki, bir yandan, O, İslâm idealini anlatır; İslâmın nasıl anlaşılması gerektiğini gösterir; batıcılara cevap verir. Batıcıların şairi olan Fikret'le Tarih-i Kadîm meselesinde çatışır. Türkçülere "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiiriyle bu dönemde gerçeği gösterir. Tam bir sosyal tenkid dergisi olur şiirleri. Almanya ve Necid seyahatlarıyla Batıyı ve Doğuyu daha iyi tanır. Kısacası, fikir ve tenkidlerini gerek şiir ve gerek yazı halinde asıl bu dönemde verir.

Fakat, Savaş, düşünce çalışmasına yer bırakacak mıdır? Bırakacaktır ama şimşekleşmiş bir halde. Bir yıl gelir: o yaz ülkede bol yılan görülür. Ve korkunç bir gün tutulması olur ve daha nice nice olaylar... ve derken, o sessiz ve mâsum halk, sivilken de asker gibi itaat ederek, Hükûmetin verdiği emirle Seferberliğe hazırlanır. Seferberlik; bu, halk dilinde, harpten daha fazla bir şeyi ifade etmiştir, harbe hazırlığı ifade ettiği halde. Halk, bu savaşın, devletin ölüm kalım savaşı olduğunu sezmiştir. Bu savaştan nasıl çıkarsa çıksın, uzun süre, belini doğrultamıyacağını anlamıştır. Geçmişi değerlendirecek ve geleceğini verimlendirecek bir imtihandır bu, bunu bilmiştir. Ve eski günlerdeki gibi, bütün kahramanlığını, dağarcığındaki bütün yiğitliğini ortaya koymuştur. Her cepheden gelen ses, olağanüstü haberler bültenidir. Sonuç önemsenmeden, bu toprakların büyük günlerde şahit olduğu, aklın zaptedemeyeceği olaylar akar gider. Kafkaslarda, Çanakkale'de kan, Müs-

lüman kanı yere silinmez şehadet çizgisini çeker. Âkif de, bu günlerde her yurtsever gibi, heyecandan heyecana, umuttan umuda, en beyaz renge, en yeşil duyguya, en kara kötümserlikten en ak iyimserliğe geçer durur. Sessiz, fakat müthiş halk meydandadır. Bunun destanını yine Âkif yazacaktır:

Sana dar gelmiyecek makberi kimler kazsın,
Gömelim gel seni tarihe desem, sığmazsın.

Belki bir gömülme olayıdır ama dünyanın en yiğitçe ölümünden sonra elbette. Hatta bir dirilişe gebe bir ölümle. Hayatlardan daha diri bir ölümle. Cenaze törenine katılan katiller, törenin uzamasına dayanamayıp belki birer birer ölecekler. Fakat bu ölme bitmeyecek. Ölümün av şahinidir sanki bu ölü. Yakalanmayan kurnaz kuşlar belki bu törenle ölüm havasına girecekler ve yavaş yavaş ölüm hunisinin bir daha geri dönemiyecekleri çekiş alanı içine düşecekler...

İngiliz İmparatorluğunun başına gelen işte budur.

"Safahat", birden, Âkif'le birlikte fikir ve tartışma safhasını kapamış, şimşek dönemine girmiş, arasına "Çanakkale Destanı" gibi altın yaprakları katmıştır...

Dört yıl su gibi akar. Her cephede savaş... Veba gibi, "vebadan beter" bir salgın gibi her yeri yakar kavurur. Anadolu çocukları, müthiş bir tipiye tutulmuş gibi oradan oraya savrulurlar. Sonra her şey yavaş yavaş diner. İngiliz gemileri İstanbul

önünde demirler. Fransız kumandanı ak bir atın üstünde İstanbul caddelerinden geçer, halkın, İslâmlığın en kara günleri başlar. Savaş boyunca kalemini bir kılıç gibi kullanan şair de, İstanbul'un bu halini, Müslümanlığın bu halini, halkın bu halini, Anadolu'nun ve Anodolulunun bu halini görür de yas tutmaz, geçici de olsa karamsarlığın en koyusuna yuvarlanmaz mı?

Ağlar Safahatımdaki hüsran bile sessiz.

Bir doğum sancısından ölen analar gibi Devlet çökerken, doğan çocuk yaşadı ve ölü ananın memelerinden süt emerek gelişti. İstanbul, papaskarası bulutlarla kapalıyken, Anadolu'da Doğu ufuklarında büyüyen bir fecir beyazlığı halinde Millî Kurtuluş başladı. Kulaklarını bütün bütün en beklenmedik yerlere bile tutup gaipleri kollayan şair, bu hareket üzerine, bütün karamsarlıkları atıp, "ey örtülere bürünmüş olan! Kalk" âyetinin Peygamberden başlayarak kıyamete kadar gelecek bütün mü'minlere seslenişini, bu sesin çınlayışını duyarak ve mizacının bütün ateşlilik, iyimserlik ve umutlarını bir silkinişte ayağa kaldırarak Anadolu'ya koşar. Harp öncesi yıllarda, selâtin camilerinde, Fatih ve Süleymaniye kürsülerinde, fikrin ve gerçeğin meşalesini tutuşturan Şair-Vaiz, Kastamonu'da, Sebilürreşad idarehanesinden başlıyarak, cami cami, köy köy, çeşme çeşme, yol yol, yürek yürek, Ankara Millet Mecilisi'ne kadar bütün Anadolu'yu ruhça geliştiriyordu. İzmir'den girip bütün Ege'yi, Anadolu'nun içlerine kadar,

mukaddesatını çiğneye çiğneye, Devletin sembolü Osman ve Orhan Beylerin türbelerine iğrenç ayaklarını değdirecek kadar alçala alçala ilerleyen, İngiliz uşağı Yunanın karşısında, inançtan, Allah'a bağlılıktan ve ötelere inanmaktan başka varlığı olmayan, bu asırdaki, ötelerin adamlarından bir Ruh Kalesi, bir İnanç Cephesi kuruyordu Âkif ve arkadaşları. Artık onlar için günlük hayat yoktu. Şahsın geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği önemsizdi. Son Ümmet Kütlesinin bir parçasıydılar ve onunla birlikte vardılar. Ve o yok olacaksa onlar da yok olacaktılar.

Sırat-ı Müstakim, düşünce dergisiydi ve fikirde en doğru olanı, "doğru yol"u gösteriyordu; Sebilürreşat ise, Allah uğrunda can verenlerin, kanlarını sebil edenlerin dili ve destanıydı.

"Bülbül" ve "İstiklâl Marşı" bu ölüm kalım günlerinin, Safahat'a kattığı destan parçalarıdır. Ve o günün bir daha yaşanmaz macerasının kelâm anıtları...

Yeni Devlet, kendini kurmaya ve derleyip toplamaya başlarken Âkif, Ankara'da Tacettin Dergâhı'na yerleşmiş, bir yandan İstiklâl Savaşı'nın ruhunun devamı için çalışıyor, bir yandan yeni kurulan devletin, İstiklâl Savaşı'ndaki İslâmcı ve ruhçu karakterini koruması için çalışanların arasında yer alıyordu. Dergâh, bütün bu çalışmaların karargâhıydı. Sonra yavaş yavaş ortalık duruldu.

Savaş kazanıldı ve Anadolu kurtarıldı. Savaş

başlayıncaya kadar ortalığı sesleriyle dolduran batıcılar olduğu halde, savaş içinde, Ateş hattında hep İslâmcılar konuştu; tek aksiyon onlarındı. Ama savaş bitince yani devletin alacağı biçim ve toplumumuza verilecek şekil söz konusu olunca, yine ortaya dökülen ve liderleri çevreleyen batıcılar oldu ve devrimlere karakterini onlar verdi.

Arka arkaya devrimler yapılır ve Türkiye batılılaştırılırken Âkif'in bu tutuma prensip olarak katılmadığı ve hayal sukûtuna uğradığı bir gerçektir. O savaşın ruhanî havası, semavî imkân ve fırsatları çarçabuk kayboluyor ve batıcıların öteden beri işlediği düşünce yapısından mıdır, yetiştirdikleri kadronun köşebaşlarını tutmuş olmalarından mıdır, Osmanlıların son yüzyıllarda hep Batı karşısında gösterdikleri yenilginin doğurduğu aşağılık duygusundan mıdır, yoksa daha çok savaş boyu çekilen maddî sıkıntılar ve teknik eksikliklerin bir an önce tamamlanması için duyulan isteğin aşırılığa götürülmesinden midir, yoksa, en çok, var veya yok olmanın ruhta açtığı travmatik tesirle, Batı'nın, ancak kendinin istediği biçime giren bir toplumu yaşatacağı, aksi takdirde, bugün olmazsa bile yarın mutlaka yeryüzünden sileceği korkusundan ve bunun karşı mefhumu kayıtsız şartsız batı sevgisi ve hayranlığından mıdır, yoksa en doğrusu, nefretle hayranlığın iç içe geliştiği, birinin hemen öbürüne çevrilebileceği bir "medeniyet karasevdası" şeklinde zuhur eden ruh

karmaşası ve kamaşmasından mıdır nedir, –bu nokta sosyolog ve tarihçilerin tetkikine değer–, bir batı romantizmi alıp yürüdü ve devrimlere silinmez damgasını vurdu. Yerli İslâm kültür ve ruhu ihmal edildi ve hattâ bütün kuruluşlar onun iptali yönünde işletilir oldu. Bütün bu değişmeler ve kökten farklılaşmalar karşısında Âkif, kendisinin yapacağı bir şey kalmadığını seziyordu. Ruhunu büyük bir hüzün kaplamıştı. Bütün müslümanların birleşmesi bir yaz rüyası gibi kaçıp gitmişti. Ateş içinden kendi eliyle alıp çekicin altına sürdüğü kızgın demir başka bir şekil alıyordu. Doğan çocuk anasını tanımıyorsa, başını alıp bilinmeyen bir yöne savuşmasından başka bir şeyi kalmamıştı ananın. Her şey yabancılaşmıştı. Yeni, fakat kendine yabancı bir kuşak, bir yapı yükseliyordu.

Âkif'in –ki O, cemiyetin müesseselerinin baştan sona yenilenmesi gerektiğini hayatı boyunca savunmuştu– devrimin mücerret, yenileyiciliğine ve bir bir alınınca müesseselerin değişip yeni baştan düzenlenmesine karşı olmaması gerekti, devrimlerde beğenmediği neydi? Devrimlerin nesine karşıydı Âkif? Şüphe yok ki, Âkif, devrimlerin parça parça gerçekleştirdiklerinden çok, esprisine, diyalektiğine karşıydı. Devrimlerin, halkımızın geçmişe olan bütün bağlarını koparıyor gibi bir etki yapıyordu, bir intiba bırakıyordu. Bütün bir ömür boyu çağırdığı birlik türküsüne, İslâm birliği idealine aykırı gibi geliyordu Âkif'e. İslâm dünyasıy-

la olan bütün bağları koparıyor; tarih dışı bir toplum haline geliyorduk, O'na göre nerdeyse. Toplumumuzun tâbi tutulduğu kültür değişimi, O'na çok karanlık, çok aykırı, çok absürd görünüyordu. Batı kültürüne girdiğimizi söylüyorduk. Ama benlik yitirilmeden bu mümkün müydü?

İşte hayat savaşının son döneminde Âkif'i sarsan sonbahar düşünceleri bunlardı. Bu neden böyle olmuştu? Artık mücadeleyi bırakmış, bunu düşünüyordu. İmparatorluğun en krizli günleriyle dolu zamanlarında pek bir köşeye çekilip düşünmeye imkân bulamamış, hep cephe hayatı yaşamıştı düşüncede de. Düşünce akışı, birbirini takip eden zincirleme bir kararlar serisi halindeydi. Ama şimdi sadece düşünüyordu. Meselenin kökü derinlerde olacaktı. Felsefî perspektiflerde. Kafasını o devirlere daldırıyor, uçsuz bir karanlıkla karşılaşıyordu. Bir cevap, bir ışık göremeyince huzuru kaçıyor, umutsuzluğun, karanlığın içinde bunalıyordu. Söylenecek bir şey yoktu, yazmanın önemi kalmamıştı. Batıcılar, tam bir hareket ve zafer sarhoşluğu içinde, boyuna yeni teklifler, yeni biçim verişlerle çıkıyorlardı ortaya. Bir sığınak arıyordu Âkif'in ruhu. İşte bu dönemindeki bir hareket tarzının ve ruh tezahürünün izahı ancak bu olabilirdi; Mısır'a gitti ve yıllarca dönmedi. Tek avunuşu tasavvufa sığınmakta, ehramlara, Firavun heykellerine, sfenkslere bakıp hayatın fâniliğini idrâk ve varlığın esrarını aramakta buluyor-

du. Mısır, o vakitler, ikinci ümit verici İslâm ülkesi olarak tek hizmet yeri olarak gözüküyordu O'na. Hayatının sonuna kadar hizmetten geri kalmamayı bir yaşama şiarı yapan Şair, orada az çok çalışmalarını yapıyor, kendisine kalan yalnızlık saatlerinde ise, esas konukları geçmiş büyük sarayların bir salonuna geçerek, düşünceleri sesler gibi vücutlu varlıklar haline getirip yankılatarak olup bitenlerin hakikatini düşünüyordu. Hayat arkadaşından, çocuklarından, arkadaşlarından, Fatih semtinden, muhteşem Camilerden, Ana Yurttan uzakta, yalnızlığın içine kıvrılarak, bu hayat kışının arefesinde, İslâm ülkelerinin içine düştüğü felâketi, parçalanmayı, batı kopyacılığına sarılmalarını, birbirlerini unutmalarını, halkın düştüğü sefaleti, ezilenleri, fikir ve ruhtan kopmuş aydın ve etkin kadroyu, kimi İslâm memleketinin resmen ve maddeten, kiminin de kültür yoluyla sömürgeleşmesini düşünüyor, bir çıkar yol arıyor; fakat ruhunu ölüm gibi bir gölge kaplıyor. Safahat'ın "gölgeler" bölümünü yazarken, kâh Secde, Leylâ gibi şiirlerle, bir coşmada erimek ve düşünmekten kurtulmak istiyor, kâh hâlâ tek ümidinin olduğu Türkiye'yi uyarmak için Kur'an tercümesini yapmaya kalkıyor, fakat ümidi çok defa öyle kırıktır ki, o tercümenin de yanlış ve kötü niyetlerle kullanılacağı korkusuna kapılıyor, onu yakıyor veya bir hazineyi gömercesine saklatıyor; görünüşte bir ihtişam içinde, aslındaysa, al-

tından toprağı çekilip alınmış koca bir çınar gibi, gün gün soluyor, eriyor ve sönüyor.

Altı yıl Mısır'da kaldıktan sonra, bu dünyada vazifesini tamamladığını bir sezgiyle anlamışcasına yurda dönüyor, yatağa düşüyor ve altı ay geçmeden, 1936 yılında, Aralık ayının 27'sinde, 63 yaşında vefat ediyor ve sessiz halkın takip ettiği ve bağrına bastığı büyük insan, omuzlar üstünde bir fikir, ideal, ahlâk ve din sancağı gibi, Edirnekapı şehitliğine götürülüyor.

Unutulmuş gibi oluyor.

Fakat yıllar sonra, İkinci Cihan Savaşı içinde azıtan kızıl düşünceliler, atmak gerekince yine O'na atıyorlar ve Üniversiteli gençten gereken cevabı alıyorlar. Âkif bir kere daha sembolleşiyor ve Âkif sevgisi, kara suratlara bir kere daha şamar gibi iniyor.

Sonra yine unutulmuş gibi geliyor bize. Fakat, günümüzde Sağ Düşünce kurulurken yine bir sembol arayınca Âkif'i alıyor, örnek olarak Âkif'i görüyor ve çıkan her makale, hemen hemen Âkif'in bir beytini olsun içine almadan çıkmıyor. Sık sık, Âkif'in şiiriyle başlayıp, şiiriyle devam eden ve şiiriyle biten yazılara rastlıyoruz.

Demek ki, Âkif, Milletin malı olmuş, Millet Ruhuna kök salmıştır. Âkif'in ruhu dirilmiş ve genç nesle sinmiştir, görüyoruz ve Âkif, toprağa verilirken henüz duvarlara tutuna tutuna gezen

çocuklar olan bizler bugün, bu yeni Âkif'ler ordusu içinde O'na sesleniyor ve diyoruz ki:

"Boşuna yaşamadın, boşuna savaşmadın ve boşuna ölmedin."

ŞİİRİ

Türk Edebiyatında, Âkif kadar, hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur. Yalnız, bu hayat, merkez olarak alınmamış, o çağdaki Türkiye şartları içinde ve belli bir ışık altında müşahede edilmiştir. Yani hayat, kendi başına bir gerçek olarak alınıp metafizik kürenin dikenli noktalarına dokunmadan tut da, realitenin içindeki eriyişe kadar kendine yeter ve kendinden ibaret bir hale getirilmemiştir Âkif'te. Hayatın acı çizgileri en objektif ve dıştan tesbit edici gözlerle yakalanırken bile bir metafizik yük taşımaz ve insanın genel kaderiyle ilgili hükümlerin yankıları olmaz şiir. Fertlerin hayatı belli bir çöküntünün, tarihî bir anın içindeki değerleriyle ölçülüp biçilirler. Âkif'in çıkış noktası olarak aldığı bu ışık İslâm'dır ve İslâm'ın ışığında, 600 yıllık Osmanlı Devleti çökerken, cemiyetimizin içinde bulunduğu ahlâkî, içtimaî, ruhî, iktisadî şartlar, en amansız bir gözle, âdeta bir cerrah teşrihçiliğiyle ortaya serilir. Ve bir kere yara belli olunca, onun tedavi şekli gösterilir ki, bu da, cemiyetin temeli olan İslâm ilkele-

rine sıkı sıkıya sarılmak, yeni ve taze bir ruhla, İslâmı, çağın teknik ve maddî güçleriyle de donandıktan sonra, içimizde ve dışımızda ihya etmektir:

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmı.

Âkif, şiirine temel tarihî kadro olarak, "şimdiki zaman"ı alır. Şiirinin konusu olan "hayat"ın zaman kategorisi, şimdiki zamandır. Tarih, bütün yıkıcı birikintileriyle gelip şimdiki zamanda toplanmıştır. O halde gordiyom, şimdiki zamandır. Bu kördüğüm bir kılıçla ikiye biçilmedikçe, İslâm Milleti için bir gelecekten bahsedilemez. Geçmiş zaman da, Âkif'in şiirine ancak bugünü anlatmakta bir karşılaştırma unsuru olarak girer; bugünü daha iyi anlamamıza yarar. Bir nevi sıhhatle hastalığın karşılaştırılması için ve yaranın tarihçesinin iyileştirme için şart olması bakımından zaman zaman geçmiş ele alınır.

Toplumun şimdiki zamanını çok defa tablolar halinde verir, böylece, hasta, bir küfeci çocuğun ağır hayat şartı, Doğu ülkelerinin sefaleti, bir mahalle kahvesinin genel seviyeyi en hurda noktasına kadar ifşa eden çıplak hali, kadınların durumu, genel içtimaî tembellik, bezginlik ve yılgınlık ve bunun yanlış olarak kadere atfı, bütün yaşama ve düşünce dejeneresansı, bütün cepheleriyle toplum, masaya yatırılır. Bu iş yapılırken, şair, son derece realist, hatta yer yer natüralisttir. Halkın içine onlardan biri olarak girer ve onların diliyle, hatta zaman zaman argolarıyla onların mantığı ve görüş açılarına da yer vererek, hayatın acı tablola-

rını çizer. Şiirleri bu yüzden yer yer hikâyeleşir. Böylece, şiir, yazmakla güttüğü gayeye uygun ve elverişli bir teknik kazanır. Yalnız onun realizmini Fransız romancılığındaki realizmden (Émile Zola realizmi) ayıran bir taraf vardır. O da, Fransız realistleri, sırf bir sanat tekniği olarak realizmi kullanırlar ve bununla toplumu belli bir noktaya götürmeyi hedef tutmazlar; belki hayatı ve gerçeği böylece yakalayabileceklerini umarlar. Toplum hakkındaki doktrinleri bellibelirsizdir. Halbuki Âkif, bu realizmi, idealinin yedeğinde bulundurur ve bir vasıta olarak kullanır. Ve ideali, keskin bir ışık halinde, bu realitenin üstünde durur. Yani, Âkif'in şiirini şöyle tablolaştırabiliriz: şehri, insanı, sokağı, kahvesi, bütün sefaletiyle bir toplumun, şark ülkelerinin acı manzaraları ve bunu bir taraftan delip öbür taraftan geçen ve bir projektör aydınlığında gösteren bir gün ışığı, yani İslâm. Yani İslâm, tek bir ferde hitap eden mücerret yanıyla değil, tarihin belli bir döneminde en trajik şartları yaşayan müslüman bir milletin halini tesbit için Âkif'in şiirine giriyor; aynı şekilde, toplum ve hayat, biyolojik ve sosyolojik bir gerçek olarak, genellikle, insanın tabiat ve ötesi karşısındaki durumuyla değil, aynı dönemdeki tarihî ve aktüel şartlarıyla aynı şiire konu oluyor. Âkif'in şiirini –baştaki birkaç denemesi ve sonraki birkaç şiiri müstesna- belli bir dönemde, belli bir topluluğun tarihî-sosyolojik realitesiyle, o toplumun temel değerlerinin bütünü olan İslâm karşısındaki durumu, işte bu iki ana unsur kurar. İslâm ve realite. İşte bu iki kelime, Âkif'in bütün şiirini özetler.

Daha teferruatlı bir bakışla, bu şiirin biçim

alışı, Âkif'e tesir eden şu şartlarda bulunabilir:

1- Klasik kültür ve Sâdi'de mükemmel örneğini bulan ve ahlâkî bir sonucu hedef tutan Doğu manzum hikâyeciliği.

2- O günün sanat okulları içinde birinci planda bulunan Batı Realizmi.

3- İslam ideali.

4- Tarihin en trajik günlerini yaşayan bir devlet ve bir millet.

5- Realiteye objektif ve tahlilî bakma alışkanlığını veren müsbet bilgiler tahsili.

Sâdi hikâyeciliğini modernleştirerek, ferde değil cemiyete seslenen bir ifadeye kavuşturarak, onu, roman sanatındaki realizmin imkânlarıyla geliştirerek, çağındaki İslâm dünyasının acı realitesine uygulamak... İşte bu bize Âkif'in şiirinin kuruluşu için aydınlık bir ipucu verir.

Vezin olarak aruzu kullanışına gelince: bunu, yetişme çağında, edebiyatımızda halk şiiri dışında tek veznin aruz olmasına bağlamak gerekir. Aruz, aynı zamanda, İslâm edebiyatının müşterek veznidir ve bütün İslâm şiirini aynı âhenk alanında toplar. İslâma inanmış ve İslâm ülkelerini uyandırmayı ülkü edinmiş ve aruzun hâkim olduğu bir edebiyat içinde şiirini kurmuş bulunan şairin bu vezni kullanmasından daha tabiî bir şey olamazdı. Hece vezni, ancak İstiklâl Savaşı başlangıcında ve Anadolu'nun ortaya çıkışıyla edebiyatımızda gelişmiş bir vezindir ve o, Türk şiirini tutmaya başlarken, Âkif, şiirinin büyük örneklerini vermiş ve kendini kurmuş bulunuyordu. Fakat, o, aruzu

Türk dilinin ivicaçlı noktalarına kadar sokmayı bilmiş, "en tabiî aruz şairi" denilebilecek bir sehli mümteniye ulaşmıştır. Aruz daha önceki şairlerimizle birlikte Âkif'ledir ki, dilimizin öz malı olmuştur. O, divan şairlerinden ayrı olarak, aruzu, dilin ayrı bir bölümüne, en realist çizgilerine ve gündelik hayat bölümüne son derece büyük bir güçle uygulamıştır. Aruz, dilin içine ve şiire öylesine yerleşmiş ve kaynaşmış ki, şiirler, ağza geldiği gibi söylenmiş ve sanki aruzla yazılmamış intibaını verirler.

Âkif'in realizmi ve natüralizmi üzerinde uzun boylu durmayacağız. Âkif hakkında yazılmış eserler ve herhangi bir edebiyat kitabında bu hususta bir çok örnekler görülebilir. Bütün şiirlerinde bu realizm buğu buğu tütmektedir. Bizim asıl üzerinde duracağımız nokta, Âkif'in şiirinin temel özellikleri ve şiir tarihindeki yerleşişidir.

Âkif'in şiiri bir nevi günlük (jurnal) tür. Ancak bir şairin (ben) i etrafında toplanan eşya ve olayların anlatılışı değil, bütün bir toplumun günlüğü... Bunun için şiir yer yer bir kronik manzarası kazanır. Bütün şiirlerini, SAFAHAT, yani Safhalar (Dönemler) adı altında toplaması da bu günlük şuurunu gösteriyor. Savaş olmadığı zamanlar toplumun günlük hayatından tablolar çizilir. Camiler, kahveler, hastalar, alıcılar ve satıcılar, meyhane, içki ve kumarın açtığı yaralar, yetimlerin, dulların, yoksulların içinde bulunduğu acı problemler, idarenin bozukluğu, rüşvet felâketi, faiz faciası.. her yönüyle cemiyet, enstantaneler, çizgiler ve tablolar halinde bir çöküşün umumî görünü-

şünü verirler. Bunlar, yani cemiyetin alelâde vakitleri ve halleri anlatılırken, şiir, daha çok tasvirîdir, objektiftir, bir ilim vesikası çekmek isteyen bir metoda sahiptir ve bir anket sadakati içindedir. Sakin sakin akan bir nehir gibidir şiir. Fakat, şiir, toplumun fevkalâde günlerinde birden değişir; nehir bulanır, hatta yer yer dalgalanır, coşar ve bazen de şelâleler yaparak, kayaların üstünden büyük tarrakalarla düşer. Bir toplumun hayatı nasıl bir nehre benzerse, belli bir dönemin toplumunu anlatan ve yansıtan Âkif'in şiirini de bir nehre benzetmek mümkündür ve yerinde olur.

1908'de hürriyet adı altında ne kadar kof bir hareket yapıldığını çığlık ve feryatlarla anlatır.

Sonra savaş yılları gelir. Artık toplum günlük yaşayışını bırakmış, destan çığırına girmiştir. İşte o zaman Âkif'in şiiri de birden destanlaşır ve safha safha Birinci Cihan Savaşı'nın ve İstiklâl Savaşı'nın destanı haline gelir. Çanakkale Destanı, Süleyman Nazif'e Cevap, Bülbül ve İstiklâl Marşı gibi şiirler, artık realizmin aşıldığı ve hayallerin bütün genişliğinin kullanıldığı bir destanın parçalarıdır. Çünkü: millet hayatı destanlaşmış, iç harikaların çizildiği bir döneme girmiştir. Millet hayatının sadık tesbitçisi şair de en coşkun bir imaj ve ümit alanındadır. Bu bakımdan, İstiklâl Savaşı'nın destanı yazılmamıştır demek bir bakıma yanlış bir hükümdür. Nasıl İstiklâl Harbi Cihan Harbi'nin bir devamı ve Millet hayatının bir safhasıysa, bu dönemle ilgili şiirlerini Âkif, şiirlerinin içine bir yüzüğün taşı gibi yerleştirmiştir. Bu şiirlerden yapılacak bir seçme bir Millî Destan

manzarası verir.

Cihan ve İstiklâl savaşları bitip devrimler başlayınca Âkif'in sustuğunu görüyoruz. Bu yıllara Âkif'in "Boykot" yılları diyebiliriz. Âkif gibi bir şairin cemiyette oluşan büyük bir değişiklik karşısında susması, denebilir ki en büyük tepkisi, en güçlü protestosudur. O güne kadar resmî tarihçi gibi şiirleriyle toplum değişikliklerini değerlendiren şair, birdenbire yazmaya ara veriyor. Bu, yazma ortamını bile bulamadığı anlamına gelir.

Sonra bütün tereddütlerine son vererek Mısır'a geçer. Mısır'da yazdığı şiirler, denize yaklaşmış bir nehrin psikolojisini taşır. Ölümün gölgesi vurmuştur bu hayat şiirlerinin üstüne (ki Safahat'ın bu bölümü GÖLGELER adını alır). Hayattan ve zamandan kopuş, metafiziğin kendini duyuruşudur artık bu dönem. Bir Ehram, Bir Firavun anıtı önünde fâniliği elle tutar gibi yoklar. Sonra tasavvuf içinde avunuş gelir. Bu metafizik örneklerinde bile bir nehrin denize karışırken faydalılığını kaybetmeyişi gibi, Âkif de, fâniliğe sosyal açıdan bakar; zulmün ebedîleşemeyeceğini, sonsuzluğu yalnız dinin kucaklayabileceğini görür ve artık olaylara sırt çevirerek mutlak içinde erir.

Safahat'a panoramik bir bakış attığımızda, birincisinde, toplumun alelâde günlerini cepheleri, ikincisinde (Süleymaniye Kürsüsünde) cemiyette çarpışan ve ergeç ona bir biçim verecek olan alternatif fikir ve görüşlerin tenkidi ve kurtuluş yolunun ifadesi, üçüncü Safahat'ta (Hakkın Sesleri) idealinin, islâmın, Kur'an yolunun açıklanması yer alır. İslâm gerçek cephesiyle halka anlatılır.

IV. Safahat'ta (Fatih Kürsüsünde) halkın ve aydınların genel bir incelenişini buluruz. V. Safahat (Hâtıralar) gezi intibalarıdır. Buna Doğu ve Batıya bakış da diyebiliriz. Bu kitapta yer alan Necid Çöllerinden Medine'ye şiiri Âkif'in en güçlü şiirlerinden biridir. Çölü bütün yakıcılığıyla şiirine sokmuş, ufak bir kaydırmayla tabiat serabını sosyal seraba ustaca çevirebilmiştir. Şiiri okurken bir serab dünyasına gireriz. Gözümüzün ufkunda ışıltılı vahalar uçuşurken gövdemizi bunaltıcı hava, ayaklarımızı kızgın kum yakar. VI. Safahat (Âsım), yazılış zamanları aynı olduğu için, içine İstiklâl Marşı ve Bülbül'ü de katacak olursak, bir yandan bir nevi bir destan şiiri, öte yandan da şairin özlediği geleceğin şiiridir. Zaten Destanlar, bir bakıma gelecek zamana bakışlardır. Âkif'in alkışladığı Âsım nesli, savaş içinde birdenbire olağanüstüye yükselen gününün nesliyse, sulh içinde de aynı başarı, üstünlük ve fazileti gösterecek geleceğin neslidir. Savaşta geçici olarak gelen bu üstün-insan, gelecekte hergün ve her işteki durumuyla böyle olan bir kuşağın özlemidir. "Şimdiki zaman" şairi olan Âkif, bu şiirinde gelecek zamanı da gününe taşımıştır. Daha doğrusu, olağanüstü şartlarla, şimdiki zaman kendini aşarak geleceğe ulaşmış, gelecek de şairin özlemiyle şimdiki zamana gelmiş, böylece şiir çift katlı bir zaman dokusu kazanmıştır. Ve böylece realitenin içinden ideal bir neslin çizgileri doğar, savaş içinde, bütün gündelik iğretiliklerden kurtulan Âsım nesli, geleceğin nesli haline gelir, şimdiki zaman içinde. Ve yazdırdığı destan bu yüzden devirlere sığmaz. Önceki şiirlerde geçmiş zaman şimdiki zamana girer-

ken, bu sefer, gelecek zaman giriyor ve böylece, şimdiki zaman öbür zamanların da desteğini ve kıvamını kazanarak bütünlenmiş oluyor. Ve destansı karakteriyle, Cihan ve İstiklâl savaşlarını yapan Milletin, saf ve berrak, idealist Âsım neslinin destanı olarak şiir yer yer en yüksek edebî parçalar halini alır. Ve ilk defadır ki, kalemini hep cemiyeti hırpalanmakta kullanan şair, övgüye tahsis etmiş olur. VII. Safahat (Gölgeler)se artık öteye bakış şiirleridir. Hicran, Gece ve Secde gibi şiirleri şairin ebedîlik içinde kendini unutma demeleri ve geri dönüşünde kendini avutun âhenkler getirmesini arzuladığı yankılar adına yolladığı dalgalardır.

Bir cemiyetin muayyen bir devrini ifade eden Safahat'ı sosyolojik bir bakışla şöyle vasıflandırabiliriz:

1- Birinci Safahat (Genel sosyolojik çizgiler-Denemeler).

2- İkinci Safahat (Süleymaniye Kürsüsünde) spekülatif yapı şiirleri.

3- Üçüncü Safahat, doktrin şiir (Hakkın Sesleri). Değer hükümleri.

4- Dördüncü Safahat (Fatih Kürsüsünde) siyasî yapı (Kadro).

5- Beşinci Safahat (Hâtıralar), karşılaştırmalı tarihî – sosyolojik çizgiler.

6- Altıncı Safahat (Âsım), tarihî-destansı yapı, savaş sosyolojisi, potansiyel halinde gelecek zaman.

7- Yedinci Safahat (Gölgeler), Metafizik.

Bu açıdan bakılınca, bir cemiyet, gerçekten, belli başlı cepheleriyle ve temel perspektiflerden tanıtılmıştır, sanki bir plan dairesinde işlenmiştir denebilir.

Âkif, "şiirle düşünme" yi edebiyatımıza sokan hemen hemen tek şairdir. Bir toplumun, bir ömür başından geçenleri şiirle anlatması da diyebiliriz Safahat'a. Millet, Âkif'te, şiir ölçüleri içinde, düşünmüş, ağlamış, haykırmış ve umutsuzluğa batmış, umutla çırpınmış âdeta. Şiir, cemiyetle sonuna kadar içli dışlı olmuştur. Gerçek ve değerli bir doğu gazetesi cildidir Safahat handiyse (gazete mefhumunu gerçeğiyle düşünürsek elbet).

Edebiyatımızdaki yeri, şiirinin özellikleri göz önünde tutulursa, hemen hemen tektir. Modern Türk edebiyatında (gerekse eski edebiyatımızda), bir dönem fikriyle donanmış olarak, belli bir dünya görüşünün ışığında, geniş anlamdaki kronikler halinde, safha safha bir kuşağın dramını veren, ilk bakışta birbirine zıt realist çizgilerle mitleşmeğe elverişli davranışlarını kaynaştırarak canlandıran böyle bir başka realizm ve destan şairimiz yoktur.

Şiirlerine bağlantı (angajman) açısından bakışta da, şiirimizde ilk olarak Âkif'in şuurla başarılı bir bağlantı şiirini kurduğu tesbit edilir. Bağlantıyı geniş anlamda, yani sanatçı ben'inin oluşmasına bir dünya görüşünün köklü katılması olarak alırsak, Âkif'in şiiri, bunun, model olacak örneklerinden biridir. Şiiri kucaklayan doktrin, aynı zamanda bin yıldan beri halkı şartlandırmış ve medeniyetini meydana getirmiş bir görüş, bir ha-

yat tarzı ve bu inançlar ve görüşler, Âkif'in samimi dünya görüşünün temel taşları olduğu ve realizmi, hayatı olduğu gibi verdiği için, bu bağlantı tam bir kaynaşma olmakta ve içtimaî görüş, şairin öz görüşü, şiirden kopmaz bir muhteva durumu almaktadır. Güdümlü edebiyat (La littérature engagée) adı altında hoş görülmeyen edebiyatta, şairle tezi arasında bir iğretilik ve bir mesafe kalır. Sanatın ilk prensibi olan samimiliğe aykırı bu aralık, bu, vücudun yaşama sebebine uymaması, kanın vücuda işlememesi, eseri başarısızlaştırır. Âkif'in şiirindeyse fikir, eşya, insan ve zaman öyle bir kaynaşma içindedir ki, tezi şiirden ve şairden koparmak ve ayırmak mümkün değildir. Can ve ruhu, yaşayan insandan ancak ölümün çekip alabileceği gibi. Ve Âkif öte yandan realizmi ve bir dünya görüşünü şiirinin bütününe yerleştirmesiyle, Türk edebiyatında en ileri adımı atmış ve üstünlüğünü bugüne kadar aşan olmamıştır. Nâzım Hikmet'in şiirlerinde, Âkif'in, doğu ülkeleri ve memleketimizin sefaletini anlatan şiir parçalarına çok benzeyen taraflara rastlanır. Yalnız o bu realite tablolarını, komünizm hesabına işlemiştir. Âkif'in şiiri göz önüne alınınca, ne Nâzım Hikmet'in, ne de Orhan Veli okulunun şiirleri, Türk şiirinin realizmine yeni ve fazla bir şey katabilmiştir.

Âkif'i, 20. yüzyılın iki büyük din ve metafizik şairi olan Claudel ve Eliot'la karşılaştırırsak şu farkı buluruz: bu iki şair, tek kişinin genel olarak metafizik ürpertisini ve din karşısındaki durumundan doğan duyguları, sanatlarının teması yaptıkları halde Âkif, belli bir toplumun belli bir

zamanını pratik bir gaye ile şiirinde hükme bağlamıştır. Eliot, tarihi, insan kaderi açısından ele alırken, Claudel, tam bir din duygusunun verdiği ruh sükûnunu ve saflığını işler. Âkif'teyse ahlâk ve içtimaî problem ön plana geçer ve metafizik, uzak yankılarla duyulur. Bu yüzden, denebilir ki, Âkif'in şiiri öbürlerinden çok ayrılır ve temporel bir şiir olur.

Belki de Âkif'in şiirini anlayabilmenin en iyi yolu onu Yahya Kemal'le bir arada düşünmektir. İmparatorluğun batışında gelen ve şiir türlerinde tek kalan bu şairler, aynı medeniyetin ve ülkünün şairi olarak yanyana durdukları halde, ilk bakışta, şiirlerinin özü ve biçimi bakımından doğu ve batı kadar ayrılıyorlar. Teferruatlıca bakılınca, bu ayrılığın ilk noktası, çıkış ağzı, birinde estetiğin, öbüründe ülkünün hedef tutuluşudur. Biri estetikten çıkarak ülküye de varıyor, öbürü ülküden başlıyarak hemen estetiğini kuruyor ve sonra ikisini birlikte yürütüyor. Biri şimdiki zaman şairidir demiştik; öbürü, estetik için daha elverişli olan masallaşmış bir geçmiş zamanın peşindedir. Muhteşem bir gün batışı karşısında huzursuz olan bu iki şairden biri, geçmekte ve bitmekte olan günün doğuş vakitlerini hatırlayarak teselli aramakta, öbürüyse mümkün olduğu kadar güneşin batışını geciktirmek için ışık işçilerini vazife başına davet etmekte, hiç olmazsa gelecek günün doğuşuna hazırlamakta çevreyi. Tarihin geniş açısı içinden, akışa bakan Yahya Kemal, eski, mükemmel vakitlere kayıyor ve o vakitlerin mermerden anıtını yapıyor. Böylece o üstün medeniyetin, tarihte olsun kurtulmasını sağlamaya çalışıyor. Mehmed

Âkif'se, "aktüel" in içinden bakarak, siperler kazıyor. Biri medeniyeti arka hatlarda, öbürü ön hatlarda koruyor. Biri yaşıyanın ölmemesine, öbürüyse ölenin sanatta yaşamasına emek ve yürek sarfediyor. Bütün bir Osmanlı İslâm Medeniyeti, geride bir mermer kayası halinde duruyor. Şair ona dönüp içinden şanlı geçmişi sembolleştiren anıtlar çıkarıyor. Öbürüyse günlük medeniyet yaşantısını realist çizgilerle tesbit ediyor. Biri, geçmişin destanını, öbürü günün destanını, yazıyor.

Burdan giderek, sanat stillerine ulaşabiliriz. Birinin, günlük dil ve halkın konuşmasına inişi, öbürünün sade bir şekilde de olsa, Divan geleneğini yürütmesi, birinin kelime ve mısra tasarrufuna karşılık, öbürünün bütüncü ve hikâye edici oluşu hep bu temel özelliklerden ileri gelir.

Yahya Kemal, çizdiği dünyayı, gelecekler için yapıyor ve yakın bir aksiyonu hedef tutmuyor. Mehmed Âkif'se genç nesillere, içinde bulunulan durumu çizerek, bir yön ve yol gösteriyor ve açık bir ödeve çağırıyor. Ödeve çağırışla hayal meyal hatırlatma arasındaki, çıplak ışıkla alacakaranlık arasındaki bir anıtla bir tank arasındaki fark. Bir savaşta, askerleri heyecanlandırmak için komutanın yaptığı bir konuşmadır Âkif'in şiiri. Ama savaş bittikten sonra, şehit olanlar için dikilen anıt ve kitâbedir, o kahramanlığın destanıdır Yahya Kemal'inki.

Yahya Kemal, hep medeniyete, medeniyetten kalana bakıyor. Medeniyetin, Osmanlı İslâm medeniyetinin bıraktıklarının unutulmaması, bilinmesi ve ebedîleşmesi O'nun tasasıdır. O'nu şiirin-

de ebedîleştirebildiği ölçüde şiirinin de ebedîleşeceğini bilir. Mehmed Âkif ise, o medeniyetin çağdaki gücünün artışı için, o geçmişi büyüten fikirler, ülküler ve inançların eski gücünü alarak şimdiki zamanda ve gelecekte yaşaması uğruna hayat harcar. Denilebilirse, biri medeniyetin anatomisine bakıyor, heykelleşen vücuduna. Öbürüyse fizyonomisine ve fizyolojisine.

Yahya Kemal esere, hep esere bakıyor; imparatorluk idealine sıkı sıkıya bağlıdır. Âkif'se, eserden müessire, yani imparatorluktan çok, medeniyetin tarihe serpili eser ve kuruluşlar zincirinden çok, bütün o eserleri doğuran islâmın kendisine bağlıdır. Bundandır ki, O'nu yeni kurulan Devletin İstiklâl Marşı'nı yazmış olarak da görebiliyoruz. Milli Marşın şairi ise bundandır ki, Yahya Kemal değildir ve Mehmed Âkif'tir.

Biri geçmiş zamanını, diğeri son zamanını ve geleceğini şiirde yaşatan imparatorluğun bu iki şairini bir arada düşünürsek, aynı dünyanın tamamlanmış iki cephesini birden yakalamış oluruz. İkisi birden, bir imparatorluğu bütün halinde anlatıyorlar ve ifade ediyorlar. Osmanlı Devleti geçmişiyle ve batış anındaki görünüşüyle şiire giriyor ve sanat içi bir gerçeklik kazanıyor. İki şair böylece birbirini tamamlıyor, biri realizmi ve öbürü yeni divan tarzıyla, eskiyi ve yeniyi, klasiği ve çağdaşı, antik olanı ve moderni birbirine bağlıyarak, Osmanlı İslâm medeniyetinin bu büyük vak'ası için, bir bütün halinde sanatın mesajını getirmiş oluyorlar.

ÖLÜM YILDÖNÜMLERİ DOLAYISIYLA

"BENİM HAKKIM, SUS EY BÜLBÜL SENİN HAKKIN DEĞİL MÂTEM"

Bugün Türkiye'nin belli başlı noktalarında Âkif anılıyor. Aslında kendimizi anıyoruz. Çünkü: büyük insanlar, kendilerini değil milletlerini yaşamışlardır. Büyük insan, Milletin cevheridir. Yumurtanın sarısı ve yoğurttaki yağın kaymakta toplanması gibi, milli cevher, büyük insanda toplanır.

Âkif, İslâmın ve Milletimizin en çok sise battığı bir vakitte geldi. Yine de o deniz gibi günlerinde, olup biteni, en parlak gün ışığıyla görüyormuş gibi gördü. Maddi ve mânevî sefaletten çarpılmış ve deforme olmuş bir topluluk içinde, günlük faydaları ve alkışları üstüne bulaşmış bir tozmuş gibi silkerek, ölüm korkusu nedir bilmeyerek, dışa ve içe karşı, İslâm idealini haykırdı. Umudunu hiç kaybetmedi. Vaaz kürsüsünde ateşti, cephede mitralyöz. İstiklâl Savaşında, âdeta aç ve cephanesiz

orduya onun şiiri âdeta ekmekti ve cephaneydi,

Fâniliğin kaçınılmaz bir gerçeği olarak sona eren muhteşem Osmanlı çağının son ve başlayan Türkiye'nin ilk kahramanlık figürlerinin şiirini yapan, ebedî anıtlarını diken yalnız Âkif'tir: Çanakkale Şehitleri Destanı ve İstiklâl Marşı.

Âkif, o batış yıllarında, tam bir fikir kargaşalığı içinde, o korkunç tez enflasyonu içinde tek gerçek ve sağlam tezi buldu: islâm. Ne, tarihi ve milleti inkâr demek olan batıya tapıcılık, ne ırkın taş devrine dönüş özlemindeki primitifliği ihya deliliği, ne durgun doğuculuk: islâmın yeniden dirilişi.

Bunun için faciayı en gerçek çizgileriyle çizdi. Ne gördüyse çekinmeden, peşin hükümlerin ağına düşmeden, fikir düşmanlarının istismarlarından yılmadan, kahvede burnunu saatlerce karıştırandan, yere tükürerek mühendisler gibi bastonuyla çizgiler çizen ihtiyardan, yıkılan ocaklara, Şark'ı saran sefalete, âsî gençliğe, aydınları kasıp kavuran inkâr cehennemine kadar, cemiyetin siyasî, fikrî, ahlâkî, iktisadî ve içtimaî tablosunu çizdi. Ama umut kırmak için değil, umutlandırmak için. O yalnız tesbit etmedi, teşhis de etti. O yalnız çözmedi, çözüm yolunu da gösterdi.

Genel tablonun kara yüzünü görmedi yalnız; nerede bir ışık varsa ona bir ışık tuttu. Nerede bir kahramanlık gördüyse, bütün yüzleri oraya çevirdi.

Savaş bitti, yani cephe savaşı. Fakat Âkif'in savaşı bitmedi. Yeni Kuruluşun hemen hemen bi-

ricik kritikçisiydi. Her yıkılanı, kalemiyle, şiiriyle kontrol ediyor, her teklifi, her tasarıyı ve her yapılanı değerlendiriyor, kıymet hükümlerine bağlıyordu. Bu uğurda, son yıllarında, İstiklâl Marşı'nı yazdığı yurdundan uzakta, Mısır'da yaşadı. Dönüşü, âdeta ölümünü sezen sevgili yurdun, bir çekim kuvvetiyle oldu. Geldi ve sevdiği toprağa gömüldü ve vatan oldu. Sağlığında nasıl Milletse, ölünce de vatan oldu.

Fakat ölen Âkif toprağa düşen bir tohum gibiydi. Toprağa bir kar düştü. Sonra mevsim geçti, hava ısındı. Âkif topraktan binlerce Âkif olarak fışkırdı.

Âkif bugün ölmedi, bugün doğdu.

Âkif bugün diriliyor.

(Yeni İstanbul, 1963)

ÂKİF'İN DOĞUMU

Otuzbir yıl önce bugün Âkif, dünya vaktini doldurdu, âhiret vaktine başladı.

Ölüm bir son değil bir başlangıçtır. Nitekim ölülerin arkasından okuduğumuz Fatiha da, Kur'an-ı Kerim'in başlangıç sûresidir.

Ölü, bu hayattan üstün ve ileri bir yeni hayata başlayandır. Hele, ölen, kendini bir ideale adamış insansa, o her iki dünyada da, yeni bir hayata başlamıştır.

Büyük insanların ölümleri bir bakıma doğumlarıdır. Onların doğumları uzun sürer. Bütün bir hayat onlar için bir doğumdur. Doğum içinde doğum, doğum içinde doğum. İşte büyük insanlar için hayatın anlamı. Çektikleri çile bir ömür süren bir doğum sancısıdır. Ne zaman ki ölürler, işte o zaman tam doğmuş olurlar. Sonra yüzyıllar içinde serpilip gelişeceklerdir. Bir çağda rüşde erecekler,

bir çağda delikanlıdırlar, bir çağda olgunlaşmışlardır, bir çağda da iyice yaşlanırlar. Bir bakıma da hep gençtirler. Her yıl, kendi gençliğini, eski zamanın büyük insanlarında yaşamak ister.

Öyleyse, bugün, Âkif'in ölüm gününden çok doğum günüdür. Mevlâna'nın, ölüm gecesine şeb-i arus demesi, işte böyle bir doğuma gebe olmasındandır.

Toplumumuzun son elli yıllık macerasında yıkımların en şiddetlisine çatan Âkif binası, bugün her zamankinden daha çok ayakta ve sağlamdır. Âkif yapısının duvarları gün geçtikçe, canlı ağaç gövdeleri gibi toprağa kök salmakta, toprakla tek bir vücutmuş gibi kaynaşmaktadır. Topraksa biziz. Biz Türkiye Müslümanları.

Âkif'in düşünceleri ve şiirleri, gün geçtikçe içimizde yeni ve canlı bir mantık gibi gelişiyor. Teorik bir sistem gibi değil, canlı bir organizma gibi hayatın nefesini alıp veriyor ruhumuzda ve zihnimizde.

Âkif, Meşrutiyette, bir teşrih masası gözüdür, şiddetli bir gözdür. Cihan Savaşı'nda bir destan kalbi, bir destan yüreği, bir destan dilidir. Cumhuriyet döneminde bir zihin ve beyindir. Ölümünün yaklaştığı yıllarda da, bir yandan üstünüze düşen tarihi gölgeden üşüyen, öte yandan ölümün kartalsı gölgesinin gecesine gömülen garip, sürgün, mahzun bir ruhtur. Ama gözken de, kalbken de, dilken de, zihin ve akılken de, ruhken de, varlığı, hep ilerdeki umutlardan neşvünema nefesi

alan bir gelecek zaman adamıdır.

O, toplumdaki ölülüğe başkaldırmış, normal bir gelişmenin de çıkar yol olmadığını sezmiş, devrimlerin yapıcı değil yıkıcı olduğunun tam şuuruna varmış olarak insanımızın, mânen ve maddeten yeniden canlanması için bütün kültür, edebiyat ve irade gücünü harcamış, kendini bu yola adamış bir doğu kahramanıydı.

Şimdi Âkif, gün gün ölen biri değil, saat saat doğan biridir. Üzerine çok yazı yazılmış olmasına rağmen, daha Safahat'ı bile, derinlemesine ve teferruatlıca incelenmiş değildir. Henüz Âkif'in şiiri bâkirdir. İçine girilmemiştir. Ama, Âkif'i inceleyecek nesil mutlaka gelecektir. Onun sesini öbür seslerden ayıran farkları seçecek, ondaki hayat unsurlarını göz önüne koyacak, onun özlediği islâm sitesini kuracak nesil gelecektir.

O nesille birlikte Âkif de bütünüyle geri gelecektir.

(Babıâli'de Sabah, 1967)

MEHMED ÂKİF VE DOLAYISIYLA

Mehmed Âkif'in 52. ölüm yıldönümü bu aya rastlıyor. Resminin paralara basılmasına rağmen, genel bir ilgisizlik, öbür şairleri ve yazarları olduğu gibi, Mehmed Âkif'i de kuşatmış görünüyor. 50. ölüm yıldönümünde eserlerinin basımı her yayınevine açık hale geldiği vakit de, hakkında daha büyük bir yayın umuluyordu. Bir iki şahsî gayret ve aynı gayretin harekete getirdiği sınırlı resmî alâkayı bir kenara bırakırsak, Âkif de, zamanımız aydınlarının unutulma uçurumuna fırlatmak istedikleri bir şair olmaktan kurtulamadı.

Sağlığında ve daha sonra hakkında onca yazı yazılan, karikatürler çizilen, üstad diye baş tacı edilen, okul kitaplarını dolduran, halkın da yakından izlediği, hakkındaki dedikodulardan tutun da, esprilerine, huy ve huysuzluklarına kadar bütün cepheleriyle gündemde kalan Yahya Kemal, Ahmet Haşim ve diğer bir çok şair, yazar da, giderek,

birden sanki alelâdeliğe düşmüşler gibi, ancak, kabak tadı veren televizyon yarışmalarında ve gazete bulmacalarında anılmaktan öte fonksiyonları kalmamış bir duruma itilmiş gözüküyorlar.

Televizyonun tesiri midir, geçen zamanın kaçınılmaz sonucu mudur, sığ basının aydını götürüp bıraktığı noktanın bundan başka olamayacağından mıdır, yoksa vaktiyle aşırı büyütülmenin bir tepkisi ve cezası mıdır, milletçe çözülüp yavaş yavaş dağılma aşamasına vardığımızın bir işareti midir nedir, o dev gibi gösterilen şair ve yazarlar, sanki çok uzak çağların insanlarıymış, ya da bizim değil de başka bir toplumun büyükleriymiş gibi bir yabancılık ve sönüklük hâlesiyle çevrilip sarıldılar.

Evet, toplum, hızla kendi değerlerinden soyutlanıyor. Amerikan dizilerindeki anlamsız, tarihsiz, estetiksiz bir sun'i toplum taklidi cinsinden yeni çevreler gittikçe artıyor, çoğalıyor ülkemizde. Edebiyat, tarih ve din sahalarının, aydını mutlaka yakından ve geniş çapta bildiği, ilgilendiği kültür ve hayat alanları değil de, sanki sadece öğrencilerin okullarda zaruri olarak karşılaşacağı derslerden ibaretmiş gibi görüldüğü bir çağa çattık galiba. Fizik, matematik neyse, tarih, edebiyat, hatta din de bugünün aydınının gözünde o! Gerçek olmak açısından değil, sadece okulda bir "ders" olmak açısından. Bir de iyice şartlanmış bir aydın tabaka var ki, onlar, tarihimize, edebiyatımıza ve dinimize yalnız alâkasız değil, âdeta düşman gibi davranmayı marifet sayıyorlar. Sanki, kendileri

Ay'dan inmiş, Merih'ten gelmişler. Zaruri bazı resmî alâka ve ders kitaplarındaki satırlar da olmasa, artık, Âkif'leri, Yahya Kemal'leri hatırlatmak bile âdeta güç olacak.

Bugün geçmiş edebiyat değerlerimiz az veya çok henüz hafızalardan tam silinmemişse, bunu, yine de eski günlerde onlara verilen öneme borçluyuz. Yoksa bugünün basını ve televizyonu, yayın ve aydınlar dünyası, günlük hayat ve yaşantısında, faaliyet takviminde bunlara yer vermemektedir. Sporda, hafif batı müziğinde, en ayrıntı sayılabilecek bilgilere ve ilgilere sahip bir çevre, kendi kültürünün temel taşlarına bile, giderek iyice yabancılaşmakta, gözucuyla bile bakmamakta, hiçbir kalb yakınlığı duymamaktadır.

Mehmed Âkif'in bütün şiirleri elbette yaşama değerini taşımaz bugün. Tanzimatın kaderidir bu. Nihayet, düşünce ve inanç yapısı ne olursa olsun neticede bir Tanzimat süreği dönemin şairi olan Mehmed Âkif de aynı ortak kadere tâbi olacaktır. Divan edebiyatının büyük şairlerinde, kalıcı lirizm, ön planda amaç olarak göründüğünden, çalışmaları bu şekilde olmuş ve bu çalışmalarda gerçekten başarıya varılmıştır. Ama Tanzimat dönemi şairlerinde fikir ön plana alınmış, toplumun, kimi zaman hatta güncel olan dertleri, tek endişe kaynağı olmuş, bu sebeple ani etki, kalıcı olmamak pahasına, uzun vâdeli etkiden yeğ tutulmuştur.

Mehmed Âkif de, toplumun var veya yok olma savaşını şairlikten önde tutmuş bir şairimizdir.

Yine de şairlik gücü ve çağın olağanüstü olayları, son kurtuluş çabamız olan savaşlar, tüm şiirlerinin değilse de, bazılarının lirik plana yükselmesini fazlasıyla sağlamıştır. Bu şiirler, tarihimize altın sayfalarla yazılmayı hak etmişlerdir. Çanakkale Şehitlerine, Bülbül, v.b. şiirler bunun ilk akla gelen örnekleridir.

Bu şiirleri, yeni nesillere, sadece ölüm yıldönümlerinde, sadece edebiyat derslerinde değil, her vesile ile, aile içinde, televizyonda ve türlü kültür etkinliklerinde sunmak bir görev ve yaşama şartıdır.

Ve, yalnız Âkif'inkileri değil elbet.

Ölümünün 52. yılında bu büyük İslâm şair ve idealistini rahmetle anıyoruz.

(Diriliş, 1988)

ŞİİRLERİ'nden

SAFAHAT – ÜÇÜNCÜ KİTAP –
HAKKIN SESLERİ'nden:

بسم الله الرحمن الرحيم

كنتم خير امة اخرجت للناس تأمرون بالمعروف
وتنهون عن المنكر وتؤمنون بالله ...

TERCÜMESİ

"Siz iyiliği emr eyler, kötülükten nehy eder, Allah'a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydan çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz..."*

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyâya milliyyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkkken bütün âfâkı insâniyyetin,
Nûr olup fışkırmışız tâ sinesinden zulmetin;
Yarmışız edvâr-ı fetretten kalan yeldâları;
Fikr-i ferdâ doğmadan yağdırmışız ferdâları!
Öyle ferdâlar ki: Kaldırmış serâpâ âlemi;
Dideler bir câvidânî fecrin olmuş mahremi.
Yirmi beş yıl, yirmi beş bin yıl kadar feyyâz imiş!
Bak ne ânî bir tekamül! Bak ki: Hâlâ mündehiş
Yâd-ı fevka'l-i'tiyâdından onun târihler;
Görmemiş benzer o müdhiş seyre, hem görmez beşer
Bir taraftan dînimiz, ahlâkımız, irfânımız;
Bir taraftan seyfe makrun adlimiz, ihsânımız;
Yükselip akvâmı almış fevc fevc âgûşuna;
Hepsi dalmış vahdetin âheng-i cûşâcûşuna.

---

* Âl-i İmrân Sûresi, 110. âyetin ilk yarısı.

Emr-i bi'l ma'rûf imiş ihvan-ı İslâm'ın işi;
Nehy edermiş, bir fenâlık görse, kardeş kardeşi.
Kimse haksızlıktan etmezmiş tegâfül ihtiyâr;
Ferde râci' sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr.

Bir, neyiz? Seyreyle artık; bir de fikr et, neymişiz?
Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!
Nehy-i ma'rûf emr-i münkerdir gezen meydanda bak!
En metîn ahlâkımız, yâhud, görüp aldırmamak!
Yıktı bin mel'un kalem nâmûsu, bizler uymadık;
"Susmak evlâdır" deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
Kustu bin murdar ağız şer'in bütün ahkâmına;
Âh, bir ses bâri yükselseydi nefret nâmına!
Altı yüz bin can gider; milyonla îmân eksilir;
Kimseler görmez! Gören sersem de Allah'tan bilir!
Sonra, şâyet, sahsının incinse, hattâ, bir tüyü:
Yer yıkılmış zanneder seyr eyleyen gümbürtüyü!
Kırkın aylıktan biraz, yâhud geciksin vermeyin;
Fodla çiy kalsın, "pilâv bitmiş" deyin, göstermeyin,
Fes, külâh, kalpak, sarık vermiş bakarsın el ele;
Mi'delerden fışkırır tâ Arş'a aç bir velvele!
Ortalık altüst olurken ses çıkarmazdım, hani,
Öyle bir dernekte seyret gel de artık sen beni!
Göster, Allâh'ım, bu millet kurtulur, tek mu'cize:
Bir "utanmak hissi" ver gâib hazînenden bize!

23 Cemâziyelâhir 1331
16 Mayıs 1329
(29 Mayıs 1913)

SAFAHAT – ÜÇÜNCÜ KİTAP –
HAKKIN SESLERİ'nden:

PEK HAZİN BİR MEVLİD GECESİ

12 Rebîülevvel 1331
(18 Şubat 1913)

Yıllar geçiyor ki, yâ Muhammed,
Aylar bize hep Muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi...
Eyvah, o da leyl-i mâtem oldu!
Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazlûma yaman bir âlem oldu:
Çiğnendi harîm-i pâki şer'in;
Nâmûsa yabancı mahrem oldu!
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minâre ebkem oldu.
Allah için, ey Nebiyy-i mâ'sûm,
İslâm'ı bırakma böyle bîkes,
İslâm'ı bırakma böyle mazlûm.

SAFAHAT – BEŞİNCİ KİTAP –
HÂTIRALAR'dan:

بسم الله الرحمن الرحيم

يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ...

MEÂL-İ CELİLİ

"Ey müslümanalr, Allah'tan, nasıl korkmak lâzımsa öylece korkunuz..."*

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır,
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın...
Ne irfânın kalır te'sîri kat'iyyen, ne vicdânın.
Hayat artık behîmîdir... Hayır ondan da alçaktır;
Ya hayvan bağlıdır fıtratla, insan hürr-i mutlaktır.
Behâim çıkmaz amma hilkatin sâbit hudûdundan,
Beşer hâlâ habersiz böyle bir kaydın vücûdundan!
Meğer kalbinde Mevlâ'dan tehâşî hissi yer tutsun...
O yer tutmazsa hiç ma'nâsı yoktur kayd-ı nâmûsun.
Hem efrâdın, hem akvâmın bu histir, varsa, vicdânı:
Onun ta'tîli: insâniyyetin tevkî-i hüsrânı!
Budur hilkatte cârî en büyük kaanûnu Hallâk'ın:
O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlâkın.
Fakat, ahlâkın izmihlâli en müdhiş bir izmihlâl;

---

* Âl-i İmrân Sûresi, 102. âyetin bir kısmı.

Ne millet kurtulur, zîrâ ne milliyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî, rûh-i millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.
Olur cem'iyyet artık çâresiz pâmâl-i istîlâ;
Meğer kaldırmış olsun, rûh-i sânî indirip, Mevlâ.
Evet bir ba'sü ba'de'l-mevte imkân vardır elbette...
Bunun te'mîni, lâkin, bir yığın edvâra vâbeste!

O cem'iyyet ki vicdânından hâkim havf-ı Yezdan'dır;
Bütün dünyâya sâhiptir, bütün akvâma sultandır.
Meâlî meyli hiç kalkmaz, şehâmet büsbütün kalkar;
Ne hâkimlik tanır artık, ne mahkûm olmadan korkar.
Şeref hırsıyle istihkaar-ı mevt etmişken ecdâdı,
Bırakmaz öyle bir pâkize neslin şimdi ahfâdı,
Hayat uğrunda istihfâfa şâyan görmedik hüsran!
Gebersin tekmeler altında râzı... Çıkmasın, tek can!
Yürekler en mülevves, en sefîl âmâl için çarpar;
Sinirler en muhâl endîşeden titrer durur par par!
Olur cem'iyyet efrâdınca şahsî menfa'at "ma'bûd!"
Sorarsan kimse bilmez var mı "hak" nâmında bir mevcûd.
O, doymak bilmeyen ma'bûda kurbandır hayâ hissi,
Hamiyyet, âdemiyyet hissi, ulvî hislerin hepsi!
Bu hissizlikle cem'iyyet yaşar derlerse pek yanlış:
Bir ümmet göster, ölmüş ma'neviyyâtıyle, sağ kalmış?

20 Ağustos 1330
(2 Eylül 1914)

SAFAHAT – BEŞİNCİ KİTAP –
HÂTIRALAR'dan :

ومن اصبح لايهتم بالمسلمين فليس منهم

حديث شريف

MEÂL-İ CELÎLİ

"Kim Müslümanların derdini kendine mâl etmezse onlardan değildir."

(Hadîs-i Şerif)

Müslümanlık nerde, bizden geçmiş insanlık bile...
Âlem aldatmaksa maksat, aldanan yok, nâfile!
Kaç hakîkî Müslüman gördümse: Hep makberdedir;
Müslümanlık, bilmem amma, gâlibâ göklerdedir!
İstemem dursun o pâyansız mefâhir bir yana...
Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!
İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yâdigâr!
Çok değil ancak! Necîp evlâda lâyık tek şiâr.
Varsa şâyet, söyleyin bir parçacık insâfınız:
Böyle kansız mıydı – hâşâ – kahraman eslâfınız ?
Böyle düşmüş müydü herkes ayrılık sevdâsına?
Benzeyip şîrâzesiz bir mushafın eczâsına,
Hiç görülmüş müydü olsun kayd-ı vahdet târumâr?
Böyle olmuş muydu millet can evinden rahnedâr?
Böyle açlıktan boğazlar mıydı kardeş kardeşi?

Böyle âdet miydi, bî-pervâ, yemek insan leşi?
Irzımızdır çiğnenen, evlâdımızdır doğranan!
Hey sıkılmaz! Ağlamazsan, bâri gülmekten utan!
"His" denen devletliden olsaydı halkın behresi:
Pâyitahtından bugün taşmazdı sarhoş na'resi!
Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi,
Saldırırmış ansızın yaydan boşanmış ok gibi.
Lâkin aşk olsun ki, aldırmaz da otlarmış eşek,
Sanki tavşanmış gelen, yâhut kılıksız köstebek!
Kâr sayarmış bir tutam ot fazla olsun yutmayı...
Hasmı, derken, çullanırmış yutmadan son lokmayı!..

Bir hakîkattir bu, şaşmaz, bildiğin üslûba sok:
Hâlimiz merkeple kurdun aynı, aslâ farkı yok.
Burnumuzdan tuttu düşman, biz boğaz kaydındayız!
Bir bakın: Hâlâ mı hâlâ ihtiras ardındayız!
Saygısızlık elverir... Bir parça olsun arlanın:
Vakit çoktan geldi, hem geçmektedir arlanmanın!
Davranın haykırmadan nâkuus-i izmihlâliniz...
Öyle bir buhrâna sapmıştır ki, zîrâ hâliniz:
Zevke dalmak şöyle dursun, vaktiniz yok mâteme!
Davranın, zîrâ gülünç olduk bütün bir âleme,
Bekleşirken gökte yüz binlerce ervâh, intikam;
Yerde kalmış, naşa benzer kavm için durmak haram!
Kahraman ecdâdımızdan sizde bir kan yok mudur?
Yoksa: İstikbâlinizden korkulur, pek korkulur!

13 Haziran 1329
(26 Haziran 1913)

SAFAHAT – BEŞİNCİ KİTAP –
HÂTIRALAR'dan :

بسم الله الرحمن الرحيم

الذين قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم
فزادهم ايماناً وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل

MEÂL-İ CELÎLİ

"O mü'minlere ind'allah ecr-i azîm var ki: Birtakım kimseler kendilerine "Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar; onlardan korkmalısınız" dedikleri zaman bu haber îmanlarını artırır da: "Allah'ın nusreti bize kâfîdir, o ne güzel muhâfızdır!" derler." (1)

Şehâmet dîni, gayret dîni ancak Müslümanlık'tır;
Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyâda, sığmaz rûh-i İslâm'a...
Kitâbullâh'ı işhâd eyledim –gördün ya– da'vâma.
Görürsün, hissedersin varsa vicdânınla îmânın:
Ne müdhiş bir hamâset çarpıyor göğsünde Kur'ân'ın!
O vicdan nerdedir, lâkin? O îmân kimde var? Heyhât!
Ne olmuş, bende bilmem, pek karanlık şimdi hissiyyât!
O îmândan velev pek az nasîb olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O îmân ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl "bünyân-ı mersûs" olmamız lâzımsa gösterdi.

---

* Âl-i İmrân Sûresi, 173. âyet.

Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk, târumâr olduk...
Nihâyet bir denî sadmeyle düşyük, hâk-sâr olduk!
O îmân, kuvvet ihzârıyla emretmişti... Lâkin, biz
"Tevekkelnâ" deyip yattık da kaldık böyle en âciz!
O îmân, farz-ı kat'îdir diyor tahsîli irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz müslümanlar, şimdi dünyânın!
O îmân hüsn-i hulkun en büyük hâmîsi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?

Demek: İslâm'ın ancak nâmı kalmış müslümanlarda:
Bu yüzdenmiş, demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda.
Eğer çiğnememek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû' etsinler artık müslümanlar Sadr-ı İslâm'a.
O devrin yâd-ı nûrânûru bî-pâyan şehâmettir;
Mefâhir onların târihidir; ümmet o ümmettir.
Ki bir yandan celâdetler saçıp dünyâyı titretmiş;
Öbür yandan da insanlık nedir dünyâya öğretmiş.
Değilmiş böyle mahkûmiyyetin timsâl-i pâmâli!
Şevâhikten tenezzül eylemezmiş arş-ı iclâli.
"Tevekkül" vasfı ancak onların hakkında ma'nidâr:
Ki etmiş hepsi dünyâlar kadar âlâmı istihkaar.
Çekinmezmiş şedâid yağsa, aslâ, iktihâmından;
Zeminlerden ölüm fışkırsa dönmezmiş merâmından.
"Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır"
Demiştim... İşte da'vâm onların hakkında sâdıktır.

4 Eylül 1330
(17 Eylül 1914)

SAFAHAT – BEŞİNCİ KİTAP –
HÂTIRALAR'dan

BERLİN HÂTIRALARI'ndan

.....

– Korkma!
Cehennem olsa gelen,göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur,dönme bilmeyiz,yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa,çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;
Değil mi cebhemizin sînesinde îmân bir;
Sevinme bir, acı bir,gâye aynı,vicdan bir;
Değil mi sînede birdir vuran yürek...Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emin ol, bu cebhe sarsılmaz!
Nasıl ki yarmadan âfâkı pâre pâre düşer;
Hudâyı boğmak için saldıran cünûn-i beşer;
Nasıl ki nûr-i hakîkatle çarpışan evhâm;
Olur şerâre-i gayretle âkıbet güm-nâm,
Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşrolacak.
Yakında kurtulacaktır bu cebhe...

– Kurtulacak?...
Demek yıkılmayacak kıble-gâh-ı âmâlim...
Demek ki ölmüyoruz...
Haydi arkadaş gidelim!

Berlin: 5 Mart 1331
(18 Mart 1915)

SAFAHAT – ALTINCI KİTAP –
ÂSIM'dan:

(ZULMÜ ALKIŞLAYAMAM)

.....
Zulmü alkışlıyamam, zâlimi aslâ sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdâdıma saldırdı mı, hattâ, boğarım!...
-Boğamazsın ki!
-Hiç olmazsa yanımdan koğarım.
Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;
Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle,
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle!
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
Kesilir, belki, fakat çekmeye gelmez boyunum
Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.

22 Zilhicce 1337
22 Eylül 1337
(18 Eylül 1919)

SAFAHAT – ALTINCI KİTAP –
ÂSIM'dan:

(ÇANAKKALE ŞEHİDLERİNE)

.....

Şu Boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?
En kesîf orduların yükleniyor dördü beşi,
- Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya -
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya,
Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde - gösterdiği vahşetle "bu: bir Avrupalı"
Dedirir - yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!
Eski Dünyâ, Yeni Dünyâ, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, mahşer mi, hakîkat, mahşer.
Yedi iklîmi cihânın duruyor karşında;
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk.
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani tâ'ûna da züldür bu rezîl istîlâ!
Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-i asîl,
Ne kadar gözdesi mevcûd ise hakkıyla sefîl,
Kustu Mehmedciğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyyet denilen kahbe, hakîkat, yüzsüz.
Sonra mel'undaki tahrîbe müvekkel esbâb,
Öyle müdhiş ki: eder her bir mülkü harâb.

Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam,

Atılan her lâğamın yaktığı: yüzlerce adam.
Ölüm indirmede. gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkaz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara vâdîlere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,
Yıldırım yaylımı tûfanlar, alevden seller.
Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,
Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyâre.
Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermîler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdîde güler!..
Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îmân?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sîs-i ilâhî o metîn istihkâm.

Sarılır, indirilir mevki'-i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkîf edemez sun'-i beşer;
Bu göğüslerse Hudâ'nın ebedî serhaddi;
"O benim sun'-i bedî'im, onu çiğnetme!" dedi.
Âsım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmiyecek.
Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,
Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor;
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!..
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi...
Sana dar gelmiyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni târîhe!" desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyyetler eder istîâb.
"Bu, taşındır" diyerek Kâ'be'yi diksem başına;
Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ nâmıyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyle,
Mor bulutlarla açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvîzenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ haşre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvizeni lebrîz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları, sarsam yarana...
Yine birşey yapabildim diyemem hâtırana.

Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak savletini;
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddîn'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayrân...
Sen ki, İslâm'ı kuşatmış, boğuyorken hüsran;
O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki rûhunla berâber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a'sâra gömülsen taşacaksın... Heyhât!
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...
Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.

22 Zilhicce 1337
22 Eylül 1337
(18 Eylül 1919)

SAFAHAT – ALTINCI KİTAP –
ÂSIM'dan:

(MA'RİFET, BİR DE FAZİLET...)

.....

Ma'rifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım.
Ma'rifet,ilkin, ahâliye sa'âdet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazîlet gelerek,
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i'lâsına tahsis ile sarf etmek için.
Ma'rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek fazîletle teâli edemez, za'fa düşer.
İbtidâîliğe mahsûs olan âvâre sükûn,
Çöker a'sâbına. Artık o da bundan memnûn!
Ma'rifet, farz edelim, var da, fazîlet mefkuud...
Bir felâket ki cemâ'atler için,nâ-mahdûd.
Beşerin rûhunu tesmim edecek karha budur;
Ne musibettir o: tâunlara rahmet okutur!
Bizler, edvâr'ı fazîletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak,
O fazîlet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevî kudreti günden güne meflûc olarak,
Bir düşüş düştü ki: davransa da, sarsak sarsak.
Garb'ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrûm.
Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfânından,
Binasîbiz de o yüzden bu şeref hüsran.
Sonra; a'sâra süren haybeti çekmekle,bugün,
O fazîlet bile hissiz, hareketsiz, ölgün.

Şimdi, Âsım, bana müfrit de, ne istersen de,
Ma'rifetten de cüdâ Şark o fazîletten de.
Lâkin ister misin, oğlum, müteselli olmak:
İctimâî bütün âmillere, kudretlere bak.
Bunların herbirinin kuvveti, mâzîye inen,
Kökü mikdârı olur; çünkü bu âmillerden,
En derin köklüsü en sağlamı, en hâkimidir.
Şimdi, sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir,
Göreceksin ki: Bu millette fazîlet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn.
Hâdisât etmesin oğlum, seni aslâ bedbîn...
İki üç balta ayırmaz bizi mâzîmizden.
Ağacın kökleri mâdem ki derindir cidden,
Dalı kopmuş, ne olur? Gövdesi gitmiş, ne zarar?
O, bakarsın,yine üstündeki edvârı yarar,
Yükselir, fışkırıp, âfâk-ı perîşânımıza;
Yine bin vâha serer kavrulan îmânımıza.

22 Zilhicce 1337
18 Eylül 1335
(18 Eylül 1919)

SAFAHAT – YEDİNCİ KİTAP –
GÖLGELER'den:

ŞARK

Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb'ın kanlı kâbûsu,
Asırlar var ki, İslâm'ın muattal, beyni, bâzûsu,
"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin? " diyorlar. Gördüğüm:
Yer yer,
Harâb iller, serilmiş hânümanlar, başsız ümmetler,
Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar,
Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar, işlemez kollar;
Bükülmüş beller, incelmiş boyunlar, kaynamaz kanlar.
Düşünmez başlar, aldırmaz yürekler, paslı vicdanlar;
Tegallübler, esâretler, tehakkümler, mezelletler;
Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlar, türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar;
Cemaatsiz imamlar, kirli yüzler, secdesiz başlar;
"Gazâ" nâmıyle dindaş öldüren bîçâre dindaşlar;
Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!...

Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perîşan yurda başvurdum.
Mezarlar, âhiretler, yükselen karşımda dûrâdûr;
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nûr!
Derinlerden gelir feryâdı yüz binlerce âlâmın;
Ufuklar bir kızıl çenber, bükük boynunda İslâm'ın!
Göğüsler hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon, cansa gırtlakta!

İlâhi! Gördüğüm âlem mi insâniyyetin mehdi?
Bütün umrânı târîhin bu çöllerden mi yükseldi?
Şu zâirsiz bucaklar mıydı vahdâniyyetin yurdu?
Bu kumlardan mı, Allah'ım, nebîler fışkırıp durdu?
Henüz tek berk-ı îmân çakmadan cevvinde dünyânın,
Bu göklerden mi, yâ Rab, coştu, sağnak sağnak,
edyânın?
Serendib'ler şu sâhiller mi? Cûdî'ler bu dağlar mı?
Bu iklîmin mi İbrâhîm'e yol gösterdi ecrâmı?
Harem'ler, Beyt-i Makdis'ler bu topraktan mı yoğruldu?
Bu vâdiler mi dem tuttukça bihûş etti Dâvûd'u?
Hirâ'lar, Tûr-i Sînâ'lar bu âfâkın mı şehkârı?
Bu taşlardan mı, yer yer, taştı Rûhullah'ın esrârı?

*
* *

Cihânın Garb'ı vahşet-zâr iken, Şark'ında, Karnak'lar,
Herem'ler, Sedd-i Çin'ler, Tâk-ı Kisrâ'lar, Havernak'lar,
İrem'ler, Sûr-ı Bâbil'ler semâ-peymâ değil miydi?
O mâziler, İlâhi, bir yıkık rüyâ mıdır şimdi?
Ne yapsın, nâ-ümîd olsun mu Şark'ın intibâhından,
Perişan rûhumuz, hâib, dönerken bâr-gâhından?
Bu heybetten usandık biz, bu hüsrân artık elversin!
İlâhi! Nerde bir nefhan ki, donmuş hisler ürpersin,
Serilmiş sîneler, kâbûsu artık silkip üstünden.
"Hayat elbette hakkımdır! " desin, dünyâ "değil! "
derken?

İstanbul, 19 Eylül 1334 (1918)

SAFAHAT – YEDİNCİ KİTAP –
GÖLGELER'den:

SÜLEYMAN NAZİF'E

"Rûhum benim oldukça bu îmânla beraber
Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler"
Malta–Süleyman Nazif

Beş yüz sene bekler mi? Nasıl bekleyeceksin?
Rûhun da asırlarca bu hüsrânı mı çeksin ?
Karşımda duran dehşeti –güya– edip îmâ,
"Hüsrân" deyiverdim, hani, birdenbire, amma,
Mahşer gibi âfâkımı sarmış zulümâtın,
Teşrihine kaamûsu yetişmez kelimâtın!
Kaç yüz senedir bekliyoruz, doğmadı ferdâ:
Artık yetişir çektiğimiz leyle-i yeldâ.
Bir nefha-i rahmet de mi esmez? diye, sînem,
Yandıkça, semâdan boşanıp durdu cehennem !
Lâkin, bu alev selleri artık dinecektir;
Artık bize nâr inmeyecek, nûr inecektir.

Ey, tek karagün dostu, bu hicran-zede yurdun!
Sen milletin âlâmını dünyâya duyurdun
En korkulu günlerde o müdhiş kaleminle... (*)
Takdîs ederiz nâmını... Lâkin, beni dinle:
Azmin, emelin heykel-i zî-rûhu iken, dün,

(*) Nazif, kahraman bir vatanperverdi. Bu hakikat kendisinin birkaç defa hayatını istihkaarıyle sâbittir.

Bilmem ki, bugün, ye'se nasıl oldu da, düştün?
Çoktan beridir bekledi... Bekler... diye, millet,
A'sâra mı sürsün bu sefâlet, bu mezellet?
İslâm ilinin sâde esâret mi nasîbi?
Sen, yoksa, unuttun mu o mâzî-yi mehîbi?
Etrâfa bakıp sarsılacak yerde ümîdin,
Vicdânını, îmânını bir dinlemeliydin.
Garb'ın ebedî gayzı ederken seni me'yûs,
"İslâm'a göz açtırmayacak, dersen, o kâbûs"
Mâdâm ki Hakk'ın bize va'dettiği haktır,
Şark'ın ezelî fecri yakındır, doğacaktır.
Hiç bunca şehîdin yatarak gövdesi yerde,
Deryâ gibi kan sîne-i hilkatte tüter de,
Yakmaz mı bu tufan, bu duman gitgide Arş'ı?
Hissiz mi kalır lücce-i rahmet buna karşı?
İsyan bize râci'se de bir böyle temâşâ,
Sığmaz sanırım, adl-i İlâhîsine, hâşâ!

İslâm'ı evet, tefrikalar kastı, kavurdu;
Kardeş, bilerek, bilmeyerek, kardeşi vurdu.
Can gitti, vatan gitti, bıçak dîne dayandı;
Lâkin, o zaman silkinerek birden uyandı.
Bir gör ki: Bugün can da onun, kan da onundur;
Dünyâ da onun, din de onun, şanda onundur.
Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet,
Görsen, ezelî râbıta bir buldu ki kuvvet :
Saldırsa da kırk Ehl-i Salîb ordusu, kol kol,
Dört yüz bu kadar milyon esîr olmaz, emîn ol.

Ankara – Tâceddin Dergâhı
15 Nisan 1337 (1921)

SAFAHAT - YEDİNCİ KİTAP -
GÖLGELER'den:

BÜLBÜL

– Basri Bey oğlumuza –

Bütün dünyâya küskündüm, dün akşam pek
bunalmıştım:
Nihâyet bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.
Şehirden kaçmak isterken sular zâten kararmıştı;
Pek ıssız bir karanlık sonradan vâdîyi sarmıştı.
Işık yok, yolcu yok, ses yok, bütün hilkat kesilmiş lâl...
Bu istiğrakı tek bir nefha olsun etmiyor ihlâl.
Muhîtin hâli "insâniyyet"in timsâlidir sandım;
Dönüp mâzîye tırmandım, ne hicranlar, neler andım!
Taşarken haşrolup beynimden artık bin müselsel yâd,
Zalâmın sînesinden fışkıran memdûd bir feryâd.
O müstağrak, o durgun vecdi nâgâh öyle coşturdu:
Ki vâdîden bütün, yer yer, eninler çağlayıp durdu.
Ne muhrik nağmeler, yâ Rab, ne mevcâmevc demlerdi:
Ağaçlar, taşlar ürpermişti, gûyâ sûr-ı Mahşer'di!

– Eşin var âşiyânın var, bahârın var ki beklerdin;
Kıyâmetler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin?
O zümrüt tahta kondun, bir semâvî saltanat kurdun;
Cihânın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.
Bugün bir yemyeşil vâdî, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin hânumânın şen, için şen, kâinatın şen.
Hazansız bir zemîn isterse, şâyet rûh-ı serbâzın,

Ufuklar, bu'd-i mutlaklar bütün mahkûm-i pervâzın.
Değil bir kayda, sığmazsın – kanatlandın mı – eb'âda;
Hayâtın en muhayyel gâyedir ahrâra dünyâda.
Neden öyleyse mâtemlerle eyyâmın perîşandır?
Niçin bir damlacık göğsünde bir umman hurûşândır?
Hayır mâtem senin hakkın değil... Mâtem benim hakkım;
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!
Tesellîden nasîbim yok, hazân ağlar bahârımda;
Bugün bir hânümansız serserîyim öz diyârımda!
Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayalimden geçerken şimdi; fikrim hercümerc oldu,
Salâhaddîn-i Eyyûbî'lerin, Fâtih'lerin yurdu.
Ne zillettir ki: Nâkuus inlesin beyninde Osman'ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!
Ne hicrandır ki: En şevketli bir mâzî serâp olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!
Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Hân'ın;
Şenâatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhan'ın;
Ne haybettir ki: Vahdet-gâhı dînin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!
Yıkılmış hânümanlar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüz binlerce doğransın!
Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!

Ankara - Tâceddin Dergâhı
7 Mayıs 1337 (1921)

SAFAHAT – YEDİNCİ KİTAP –
GÖLGELER'den:

BİR GECE

Ondört asır evvel, yine böyle bir geceydi,
Kumdan, ayın ondördü, bir öksüz çıkıverdi!
Lâkin, o ne hüsrandı ki: Hissetmedi gözler,
Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmedelerdi!
Nerden görecekler? Göremezlerdi tabi'i:
Bir kerre, zuhûr ettiği çöl en sapa yerdi;
Bir kerre de, ma'mûre-i dünyâ, o zamanlar,
Buhranlar içindeydi, bu günden de beterdi.
Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi!
Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zemînin,
Salgındı, bugün Şark'ı yıkan, tefrika derdi.

Derken, büyümüş, kırkına gelmişti ki öksüz,
Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!
Bir nefhada insanlığı kurtardı o ma'sûm,
Bir hamlede kayserleri, kisrâları serdi!
Aczin ki, ezilmekti bütün hakkı, dirildi;
Zulmün ki, zevâl aklına gelmezdi geberdi!
Âlemlere, rahmetti, evet, şer'-i mübîni,
Şehbâlini adl isteyenin yurduna gerdi.
Dünyâ neye sâhipse, onun vergisidir hep;
Medyûn ona cemiyyet-i, medyûn ona ferdi.
Medyûndur o ma'sûma bütün bir beşeriyyet...
Yâ Rab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşret.

Hilvan, 11 Rebiülevvel 1347
(28 Ağustos 1928)

İSTİKLÂL MARŞI

– Kahraman Ordumuza –

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim: Bendimi çiğner, aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim îmân dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar,
"Medeniyyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.

Rûhumun senden İlâhi şudur ancak emeli:
Değmesin ma'bedimin göğsüne nâ-mahrem eli;
Bu ezanlar - ki şehâdetleri dinin temeli -
Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder –varsa– taşım;
Her cerîhamdan, İlâhi, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-i mücerred gibi yerden na'şım!
O zaman yükselerek Arş'a değer, belki, başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!

9 Cemâziyelâhir 1339
17 Şubat 1337
(17 Şubat 1921)

CENK ŞARKISI

Sebilürreşad cerîde-i İslâmiyesinin
kahraman askerlerimize armağanı:

Yurdunu Allâh'a bırak, çık yola:
"Cenge!" deyip çek ki vatan kurtula.
Böyle müyesser mi gazâ her kula?
Haydi levend asker, uğurlar ola.

Ey sürüden arkaya kalmış yiğit!
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git.
Bak ne diyor, cedd-i şehîdin, işit :
"Durma git evlâdım, uğurlar ola.

"Durma git evlâdım, açıktır yolun...
Cenge sıvansın o bükülmez kolun;
Süngünü tak, ön safa geçmiş bulun.
Uğurun açık olsun, uğurlar ola.

"Yerleri yırtan sel olup taşmalı!
Dağ demeyip, taş demeyip aşmalı!
Sendeki coşkunluğa el şaşmalı!
Haydi git evlâdım, uğurlar ola.

"Yükselerek kuş gibi Balkanlara,
Öyle satır at ki kuduz Bulgar'a:
Bir daha Osmanlı'ya güç sırtara!
Git de gel evlâdım... uğurlar ola.

"Düşmana çiğnetme bu toprakları;
Haydi kılıçtan geçir alçakları!
Leş gibi yatsın kara bayrakları!
Kahraman evlâdım, uğurlar ola."

*
* *

Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri?
Sevgili ecdâdının en son yeri.
Bir sıla isterdin a çoktan beri
Şimdi tamam vakti... Uğurlar ola

Balkan'ın üstünde sızan her pınar
Bir yaradır, durmaz içinden kanar!
Hangi taşın kalbini deşsen: mezar!
Gör ne mübârek yer... uğurlar ola.

Eş hele bir dağları örten karı:
Ot değil onlar, dedenin saçları!
Dinle: şehid sesleridir rüzgârı!
Durma levend asker, uğurlar ola.

Ey vatanın şanlı gazâ mevkibi,
Saldırınız düşmana arslan gibi.
İşte Hudâ yâveriniz, hem Nebî.
Haydi gidin, haydi, uğurlar ola.

4 Teşrînievvel 1328
(17 Ekim 1912)

SA'DÎ

Şu üstâd-ı irfan-penâhın bu gün
Hakikatte şâkirdiyiz biz bütün
Mürebbi-i efkâr-ı ümmet odur
Eden halka tedris-i hikmet odur!
Odur şi'ri hikmetle mezc eyleyen
Odur şiir nâmıyle hak söyleyen!
Tasavvur edilsin, olur şey değil
Ki geçmiş iken altı yüz bunca yıl!
Gülistan'ı hâlâ hazan bilmiyor,
Safâ-yı rebî'isi eksilmiyor!
Ne mezher ki bir verdinin bin bahar
Kadar zevk-i binân için hükmü var
Ne manzar ki bir düşse nûr-i nigâh
Gelir başka yerler karanlık, siyah!
Bu gülşen ki her lâhza meftûhtur
Temâşâsı nev-neşre-i rûhtur!
Bakın her yerinde hezâran hezâr
Letâfetle olmaktadır nevha-kâr!
Bütün nağme-sencân-ı dehre salâ!
Duyan var mı bir böyle ulvî sadâ?
Ne âteşli sözler, ne parlak meâl?
Serâpâ mekaalâtı rûhu'l-kemâl!
Güler güldürür, ağlayıp ağlatır!
Fakat dâimâ bir esâs anlatır!
Küçük kıssalardan büyük hisseler
Çıkarmış mıdır kimse Sa'dî kadar?
"Lâfonten" mi "Sa'dî" ye sâni olur?
Bu da'vâya kim istitâ'at bulur?
Çıkın, söyleyin siz de ey şâiran!
Yazılmış mıdır başka bir Bûstan?

Letâifde kâ'bında yoktur edîb
Mevâizde bir bî-müdânî hatîb!
Hakikatten ayrılmamak şânıdır!
O âlemde ma'şûk-i vicdânıdır!
Bekaa nâmının her zaman yârıdır
Fenâ bilmeyen varsa âsârıdır!
Odur sâde pirâye-i hâfızam!
Ne var başka sermâye-i hâfızam?
Hayâlim onun mehbiti'n-nûrudur,
Gözüm gerçi müştâkı, mehcûrudur!
Cebin-i mübînînde lâmi' dehâ!
Cemâl-i kemâlinde sâti' zekâ!
Nigâhında bir hâriku'l-âdelik!
Külâhında pejmürdelik, sâdelik!
Tekellüfden âsûde, bî-kayd ü bâk
Kalender, abâpûş bir pîr-i pâk!
Gelir hâtırımda tecessüm eder
Zarifâne güyâ tebessüm eder!
Fakat öyle bir hoş sabâhat ile
Ki subhunda yoktur bahârın bile!
Edibâne bin nükte eyler beyan
Hakîmâne çok bahs eder dermeyan!
Biraz lâubâlîcedir meşrebi!
Ta'assub götürmez imiş mezhebi!
O söyler de ben istimâ' eylerim!
Coşup kâh olur kim semâ' eylerim!
Benim şeyh-i sâhib-fütûhum odur!
Delîlim müzekkî-i rûhum odur!
Durun, söylüyor, şöyle bir dinleyin!
Hakîkat nasılmış görün belleyin:
"Beni âdem a'zâ-yı yek-dîgerend"
"Ki der âferîneş zi-yek gevherend"

19 Mart 1314
(31 Mart 1898)

ŞARK'IN YEGÂNE DÂHİSİNE

Yanık bağrında, yıllardır, kanar mızrâbının yâdı,
Gel ey bîçare Şark'ın, Şark'a küsmüş gitmiş evlâdı.
Zaman ıssız, mekân ıssız, görünmez kimse meydanda,
Gel ey dâhî-i gâib san'atın pek bikes arkanda.
Bütün cevvinde ölgün ruhu inler bir derin ye'sin,
Bu vîran kubbe yüksek bir figân ister ki ses versin.
Evet, yüksek, senin ûdun kadar yüksek figân ister.
Gel ey Dâvûd-i san'at Sûr-i Mahşer'den nevâ göster!
Uyansın, gel ki, mızrâbınla Şark'ın dalgın eb'âdı,
Kıyâmetler koparsın, her telin bir sesle feryâdı.
Türâb olmuş emeller silkinip çıksın mezârından;
Hayât emvâcı fışkırsın muhitin rûh-i zârından.
Gönüller cezbelensin, cezbeler Mevlâ'ya tırmansın,
Fezâlar kudretin "Lebbeyk" tûfânıyle çalkansın.
Gel ey Peygamber'in fevka'l-beşer fıtratta evlâdı,
Bugün, bîçâre san'at bekliyor, bir senden imdâdı.
Gezen lâkayd ayaklardır bugün kudsi harîminde,
Nasıl nâ-mahrem izler var görürsün Şark'a bir in de.
Melez, soysuz, şerefsiz parçalardan başka şey yok hiç;
Ne düşkün zevk-ı millî; besteler piç, şâh-eserler piç.

Asâlet rûhu bin fetretle sarsılmış, harâb olmuş,
Yürekler çöl kesilmiş, duygular yer yer serâb olmuş.
Bu çöl, tûfanlar ister cevv-i san'attan ki ürpersin,
Sen ey dâhîsi Şark'ın, yoksa bir yağmur mu beklersin?
O müdhiş ûdunun birden çakıp göğsünde bin mahşer,
Denizler püsküren her nevhadan yağmazsa şimşekler,
Bu zulmetler kımıldanmaz, bu kavrulmuş zemin
kanmaz;
Nasıl kansın ki vâdi öğle yağmurlarla ıslanmaz.
Ne terler döktü, alnından Büyük Cedd'in, ne uğraştı,
O terlerdir ki serpildikçe kumdan vâhalar taştı.
Bütün gözler kararmışken behîmiyyetle, küfranla,
Nasıl yükseldi yurdun kalbi lâhûtî bir îmânla.
Nasıl fışkırdı ümmî sînelerden öyle hisseler ki,
Hayâl etmezdi insâniyyetin bîçâre idrâki.
Zaman artık senin... Gel sen de yükselt öyle bir vâha,
Bu ıssız çölde hâib inleyen binlerce ervâha.
Gel ey Peygamber'in fevka'l-beşer fıtratta evlâdı,
Uyansın, gel ki, mızrâbınla Şark'ın dalgın eb'âdı.

T. 1930 yılları civarı

RESMİM İÇİN

Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim...
Ne saâdet, hani ondan bile mahrûmum ben.
Daha bir müddet eminim ki hayâtın yükünü,
Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben.
Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağını,
Bana çok görme, İlâhî, bir avuç toprağını!...

– 1935 –

İÇİNDEKİLER

9 Hayatı, İnanç ve Düşünce Oluşumu, Savaşı
37 Şiiri
53 "Benim Hakkım, Sus Ey Bülbül
Senin Hakkın Değil Mâtem"
56 Âkif'in Doğumu
59 Mehmed Âkif ve Dolayısıyla
Şiirleri'nden
65 Hakkın Sesleri'nden
67 Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi
68 Hâtıralar'dan
70 Hâtıralar'dan
72 Hâtıralar'dan
74 Berlin Hâtıraları'ndan
75 Zulmü Alkışlayamam
76 Çanakkale Şehitlerine
79 Ma'rifet, Bir de Fazîlet...
81 Şark
83 Süleyman Nazif'e
85 Bülbül
87 Bir Gece
88 İstiklâl Marşı
90 Cenk Şarkısı
92 Sa'dî
94 Şark'ın Yegâne Dâhîsine
95 Resmim İçin